

Černouche 'Zartaven'

2012. řiti

lipen 1979

O b s a h

Rozhovor Jiřího Lederera s Luďvíkem Vaculíkem	1
K článku Josefa Charváta "Kdy začíná život" v čas.Věda a Život 79/6	22
Úryvky z knihy Santiaga Carilla "Eurokomunismus" a stát, Barcelona 1977	28
Polemika s Milosem Kunderou /interview v Le Monde 19.1.1979, přetištěno v Diskuzích 2/3 1979 III/	32
Úvaha o dobru a zlu, zejména nad knihou Ericha Fromma "Lidské srdce - jehonačení k dobru a zlu", Praha 1969	42
Jan Skácel : Chyba broskví /2.pokr./....	70
DEMOKRACIE = Démos-Krétio či Démon-Gratis /vláda lidu či zlý duch zdarma/?	73
Příloha : Životopis B.Russella, str.28-41	

x x x x x x x

.....a nenalezli vinu
a proto hledají už jenom viníka.

Jen Skácel

milý příteli, milá přítelkyně, milí přátelé,

zdanlivě nesourody sortiment článků, úvah, citátů i veršů, který Ti předkládám ve svých dopisech, spojuje několik stěžejních bodů problematiky zcela zásadní důležitosti. Které jsou to body, měl bys už umět odpovědět sám - pokud čteš i přemýšlíš, pokud z mých dopisů vnímáš víc než jenom jednotlivá slova. Považuj tuto otázku za otázku kontrolní. V příštím dopise se ji pokusím přesně zodpovědět ústy jedné pozoruhodné osobnosti.

K Rozhovoru Jiřího Lederera s Ludvíkem Vaculíkem dodávám, že je chudší o jistě zajímavý článek Heleny Klímové, který - jako mnoho ostatních věcí - je nad mé "psací" možnosti. Zejisté je to škoda, ale kdo mi v tom může pomoci, když ještě pořád jsou moje zastavení více monologem než dialogem - a přece nesleduji jiný cíl, než aby byly všestranným rozhovorem. Přemýšlej trochu, příteli, sám nad sebou, zda Tvoje "důvody" /až půjdu do penze, až postavím dům, až odrostou děti atd./ nejsou více výmluvou než důvodem. Je jisté velice těžké vymenit se z tlaku obecného shonu, shánění, závodu s časem, honbou za kariérou atd. Je to těžké, zjistiť, ale je to možné... A nepochybně zdravé a prospěšné. Ale kde je ono kritérium "zdraví a prospěchu"?

R O Z H O V O R

z roku 1975

Na otázky Jiřího Lederera odpovídal
Ludvík Vaculík

/1977/

P ř e d m l o u v a

Jiří Lederer byl odsouzen k vězení na tři roky. Žalobce mu vytýkal mimo jiné, že připravil a chtěl vydat knihu Rozhovory. Byl jsem mezi lidmi, jimž Lederer položil otázky. Budou tomu pomělu tři roky...

Říká jsem mu několikrát, ať to moc nezdržuje, nebo se něco stane. Byl však nad poměry svědomitý a vytrvalý. Svědomitý v tom, jak dával autorům zápis rozhovoru k připomínce a doplnkům, aby jej pak přepsal. Vytrvalý v tom, jak pořád chtěl dostat rozhovor od některých zajímavých lidí, kteří se ale vymlouvali nebo váhali, protože počítali se zlepšením svých tvůrčích nebo aspoň výdělečných vyhlídek a nechtěli si to těsně pokazit. Poměry se však, jak V+W výstižně řekli už před válkou, "konsolidují směrem knule", a tak někteří lidé, co Jiřímu Ledererovi rozhovor napřed dali, požádali ho později, ať to stornuje. Řekl mi o tom stručnou větou, kterou doprovodil krátkým prokouřeným smíchem. Teď jsou všechny rozhovory, ty co se toho nebály i ty co se toho bály, pod týmž zámkem co Jiří Lederer. To má být celý výsledek a nikdo nemá vědět, co Lederer udělal ?

Se souhlasem paní Ely Ledererové rozhodl jsem se svůj rozhovor zveřejnit obvyklou formou aspoň mezi přáteli a současně jej posílám jednomu zahraničnímu časopisu /o němž se nezmiňuje žaloba/. Opírám se o článek 19, odstavec 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, jak vyšel ve Sbírce zákonů č.120. Povšiml jsem si také ovšem odstavce 3, podle něhož nesmím však ohrozit národní bezpečnost, veřejný pořádek, veřejné zdraví a morálku, a škrtnuv několik kleteb neohrožuji je. Hlavně jsem však přihlédl k tomu, že rozhovor přece jen trochu zastíral, proto jsem některé jeho body vypustil. Čtenář si zas přihlédně k tomu, že rozhovor se konal v oné podivuhodné mezidobě, kdy se nikde nijak nic už dlouho nehýbalo, všechny lepší předpovědi se mýlily a všechna témata byla omleta do nezájímavá. Teprve potom přišel duben 1975 s domovními prohlídkami, léto s Helsinkami a televize s Minaříkem...

A proč bych při té příležitosti nepřidal k rozhovoru článek Heleny Klímové o Jiřím Ledererovi, když je tak vhodný, správný a pěkný ?

Luďvík Vaculík

Praha 24.října 1977

R o z h o v o r

Zelený čtvrtek 1975. Březnový den s popráškem sněhu. Kamarád Jirka Ruml nám hned zrána přivezl vlastnoručně upečený velikonoční mazanec.

A brzy po něm přišel Vaculík, v deset hodin, přesně podle dohody. Všichni jsme nejdřív společně vypili černé kafe a potom jsme s Ludvíkem odešli do mého pokojíku. Já jsem si sedl k psacímu stolu. Ludvík si lehl na kanape. Rozmáhl jsem : V takovéhle pohodlné pozici jsi asi ještě na otázky neodpovídal. Souhlasil. A tak jsme začali.....

Jak se máš ? Nejdřív zdravotně.

"Copak ty umíš stenografovat ?"

Neumím, ale o to se nestarej, to je má věc, jak to budu dělat. Tvou povinností je ne nic se neptat, jen odpovídat na otázky.

"Ale mně jde o to, aby to bylo přesné."

Neboj se, dostaneš to stejně k přečtení, takže o svou odpovědnost zkrácen nebudeš. Je o ni plně postaráno. Raději mi odpověz : Jak se máš ? Nejdřív zdravotně.

"Docela dobře."

A vůbec ?

"Nemůžu si stěžovat - krom na sebe. Zní to divně, ale já si opravdu myslím, že se máme dobře, no ty taky, ne ? Máme se dost dobře. Ale když se to tak řekne, aby to zas nebylo nafsir vůči jiným, kteří se dobře nemají. To

by zřejmě chtělo říct jinak : na tu bídu dobře. Tak, tak je to lepší."

Co děláš ?

"Této otázky jsem se bál nejvíc. Co dělám ? No tak podívej... pokračuju v psaní knížky. Čtu, hlavně rukopisy. Dělám na zahradě. Minulý týden jsem maloval pojo. Ale mám také hodně nadosobních povinností, bohužel silně neplacených, které mi zabírají neúměrně času, protože - například - nemůžu použít telefon. Ale to asi znáš sám."

Kdy jsi u nás naposledy publikoval ?
"V předposledním čísle Listů v květnu 1969 reportáž ze Slovenska. A právě si vzpomínám : ještě skoro dva roky potom jsem občas něco napsal do cyklostylovaného časopísku Jonáš, který sestavovala moje manželka u nás v kuchyni. Pamatuješ na Klub spřízněných duší při divadle Semafor ? Jonáš byl klubový časopis. Mně je všechno dobré. Teď jsem například napsal fejeton o jaru, jen tak, pro pár přátel. Teky pro tebe."

Z čeho žiješ ?

"Z části z úspor, z části ze zahraničních honorářů ze Sekyru a Morčats. A pak manželka má plat, sice skrovný, čtrnáct set měsíčně, ale něco na tom je. Potom mám doma dva kluky. Jeden je vyučený zedníkem, vydělává si na sebe a rodině přispívá tím, že platí celé nájemné za byt. Když kluk platí činži, cítíš, že pomáhá. A druhý, který se dvakrát nedostal na studium, dělá figuranta a taky něco vydělá, čímž hraří svou režii mladého muže, něco si šetří a dvě stovkami přispívá na stravu."

Úřady ti jinak dávají pokoj ?

"Úřady ? Ty se mnou nepravíš. Vzhledem k tomu, že kluky se mnou mluvily, neočekával bych vlídnou řeč, je to dobré. Já když slyším

"úřad", mám nepříjemný pocit. Je to zvláštní, když ve své republice nemáš pro sebe žádný úřad, na který by ses mohl klidně obrátit. Kdy já vlastně dostal poslední příznivou zprávu? Jo, přece, vloni na podzim? Psal jsem podniku Fotografis v Liberci, co by stálo udělení barevného pozitivu z dispozitivu. Dostal jsem krásnou odpověď: Na Váš dotaz posíláme Vám ceník... Já nítal něco tak zvláštního jako rehabilitaci."

V gruntu jsme tím probrali Tvou situaci. Jak dlouho v ní ještě takhle vydržíš?

"Po jaké straně? Nevím, jak bych odpověděl. To se vyvine samo. Mám potřebu skoro denně něco dělat proti té vmucené izolaci. A to uskutečnuju tím, že se stýkám s kamarády, chci vědět, co lidi píšou, opisují to nebo dávám opisovat. Žiju z náhradního krevního oběhu společnosti, toho zmenšeného. A myslím, že na tom nejsem hůř než v nějské sfrické zemi s velikou rozlohou a řídkým osídlením bez státem provozovaných kulturních institucí a prostředků, kdy si musím komu, pěšky, na velbloudu, ve dne a někdy i v noci pro knížku někde dojít a zase ji odevzdat. Na obrazy se musím jít podívat k malíři do atelieru. Co se ve světě myslí a píše v oboru například sociologie, politologie, ekonomie a ekologie, to se dovím v nějakém soukromém kroužku. Když to vezmeš kolem, není to tak depresující. Je to jen takové nenormální, neuvěřitelné a neevropské. Intenzita kulturního života a nasycení českého prostoru kulturou přestaly odpovídat intenzitě osídlení. Z jednoho malého města dostávám ručněhotovenou ročenku, do které píší místní básníci a kreslí místní malíři, kteří nemají časopisy, nikdo je nikam nepustí a nevezme."

Je to demonstrace přítomnosti na vlastním území.
To děláme všichni."

Tys ovšem nebyl jenom spisovatel. Taky novinář. To je po mnoha stránkách něco jiného, jiná profese, a to reagování bezprostředně na to, co se děje.
Nechybí ti to ?

"Noviny mi velice chybí. Potřeboval bych číst, jaké problémy se v životě, ve společnosti objevují a jestli je někdo řeší, či co se o tom soudí. Ale sám zasahovat, to puzení nemám. Já bych teď vlastně ani nechtěl."

Je to udivující, ale náš distanc už trvá skoro plných šest let. To je sociální čoba. Nezdá se ti až příliš dlouhá ?

"Ale uteklo to, strašně to uteklo. Připadá mi neuvěřitelné, že se do stejné doby vešla okupace i s osvobozením Rudou armádou. Ovšem kdyby, čím to bylo, že tehdy to pro mne bylo tak dlouhé, snad že tak bylo tak kruté. Nevím, jestli to tak uteklo i dnešním mladým. Copak my, my známe kontinuitu svého života, my přes těch šest let přejdeme. Jenže mladý člověk se v těch šesti letech vytvoří ! Štěstí, že před tím byl ten šedesátý osmý rok, který vytvořil nebo objevil muž a přinesl tolik, že mladý člověk, který má sebemenší zájem, o to musí zakopnout a to ho povede dál."

Už ses zmínil o své rodině. Dobře víš, že v některých rodinách se dnešní situace zle obrazila - finanční starosti, ztráta prestiže, nemožnost studia dětí a mnoho jiného. Některé rodiny se vlivem toho rozvrátily.

"V naší rodině to tak nezepůsobilo, protože já jsem vlastně nikdy nebyl v normální situaci, nikdy jsem nebyl zabydlen v establišmentu. Naši

kluci si nikdy nemysleli, že něčím jsme, nikdy jsme nic neměli. Berou to teď jako pokračování mého životopisu. Kdykoli jsem se někde usadil a hrozilo nízvýchšení platu, putoval jsem za zájímavější prací při nižším nástupním platu. Já si ze státního ponížení naší rodiny nedělám svědomí vůči klukům. Nemá to moje hanba, nýbrž státu. A ten teď je, jaký je. Indián si taky nedělá svědomí, že rodí své děti do bažin a komárů."

Co je podle tebe nejdůležitější v takové situaci, jakou prožíváme poslední léta? Rodina - přátelé - neboco?

"To všechno v takovém sledu : rodina, přátelé a potom jakési ponětí o dějepise."

Sleduješ soustavně robotu svých přátel spisovatelů?

"Dost ji znám."

Které knihy z těch posledních let tě zvlášť zaujaly? Které jsou ti nejbližší?

"Tak zaujaly, nebo jsou nejbližší? To jsou dvě věci. Zaujal mě Škvoreckého Mirákl, nepřiklad, ale není mi blízký. Zaujalo mě a je mi bližší Peckovo Štěpení, které znám z rukopisu. Nebo Klánského Vyhnanství, rovněž rukopisný zjev. Velice mě zaujal Páralův Mladý muž a bílá velryba, knížka z té oficiální literatury, ale zaujala mě jako případ tvorby a cenzury, kdy stát přece jen potřebuje, aby něco bylo, a teď autor kroutí nebo se autor kroutí. Dokonce se mi ta knížka skoro do dvou třetin i líbila. To je to : že v těchto poměrech se ani nemůže projevit, co umí spisovatel, který má dovoleno publikovat. Vzrušila mě Grušova próza Hra o smrtouha, takže jsem týdný na ni musel myslet,

fantastická, originální věc, dal jsem si ji opsat. A co je mi nejbližší? Předně Hrabal, všechny jeho poslední čtyři knížky, které kolují v opisech a nikdy nemůžou beze změny kulturní politiky nebo bez mrzačení autora vyjít. Pak Filipův Lojza Lapáček, dílo vyhlé v zahraničí, taď existující v opisech. Je to spon-tánní lidový talent, kterému může nakladatelský redaktor hodně škrtat a kritik pak ještě hodně vyčítat, ale je to tvorba jako tělesná a duševní funkce. Potom Šotola, obě jeho knížky - ještě v roce 1969 vydané Továřstvem Ježíšovo a česky vydané Kuře na rožni. Pěkná knížka je Trefulková jihomoravská, taková teskná příhoda o blázních jen dobré. - Co se týče poezie, kterou jsem schopen vnímat jen jako čtenář, tam je úplně jasné, že nejlepší díla posled-ních let vznikla bez péče státu, ba za jeho přímé nepřízně. Seifertův Morový sloup, Mi-kuláškův Agogh, Siktancův Český orloj, Ská-celova Třetice nebo Chyba broskví, to jsou většinou básně klasické formy, které ještě já rozumím a velice se mi líbí, ale vzrušila mě i Ksbešova Obyvatelná těla, cosi tajemného, svůdného, jistě moc modernistického a ne už tak srozumitelného, hned. Tyto všechny věci zxx zdobí nejen mou knihovnu, ale snad stovky knihoven v Čechách, krásně opsány na psacím stroji. Říkám, nejsou blbí? Myslím dnešní státní vydavatele. Nejsou to blázni? To není poli-tiko, to je křeč."

O kolika nových rukopisech asi víš?

"Je to už asi třicet rukopisů prózy, poezie a esejí, ale i divadelní hry."

Objevují se také díla nových, nezná-mých autorů?

"Četl jsem jich několik, o několika jenom vím, ale neznám je. Mluvit o tom, myslím si, neby-

lo by dobře. Někteří z těch autorů doufají ještě, že by snad mohli normálně vyjít, když v roce 1968 nic neprovedli. Ale nevyjdou, protože je už teprve páni nepotřebují, zatímco Hrabalem a Šotolou by se rádi aspoň přiznali."

Máš nějaký styk s funkcionáři dnešního svazu spisovatelů ?

"Ne, přirozeně ne."

A s jinými spisovateli, kteří směřují ?

"Taký ne. Já ale vůbec měl málo styků se spisovateli. V posledních letech jsem je spíš rozšířil."

A s jinými nespisovatelskými funkcionáři ?

"Ani nevím, že existují."

A s těmi od bezpečnosti ?

"V říjnu jsem slavil výročí, byl to rok, kdy jsem s nimi mluvil naposledy. Tehdy mě tam pozvali pro interview v západoněmecké televizi, nabídli mi vystěhování, které jsem odmítl. Napsal jsem pak Husákovi. Stěžoval jsem si a žádal, aby mi někdo jasně řekl, jak tu mám žít, abych nebyl pořád volaný na StB. A taky jsem uvedl, že vidím, že obracet se na světové veřejné mínění je cesta pro mne vyčerpávací. Ani na tento dopis jsem odpověď nedostal."

Nepřímou - že tě od té doby nepředvolali

"No jo - ale já jsem od té doby taky veřejně nevystupoval."

Dosud máš několik trestních stíhání. Jak bys tuto kapitolu svého života posledních šesti let zhodnotil ?

"Nechce se mi o tom mluvit. Trestní stíhání

mám dvě, a myslím, že se nadají použít, je to zastaralé, nedůležité. Že nebyla oficiálně zastavena, vysvětlují tím, že mám být pod nějakým tlakem. Abych se třeba nemohl moc ohrazovat proti kontrole pošty, telefonu, domovním prohlídkám, kdyby k nim chtěli sáhnout. Ptal jsem se právníka, to nemusí být zastaveno úředně nikdy. Tedy takový doživotní, nepokračující, někde na půdě podložený, zapovučinovaný Proces, který z nepetrného podnětu může pokračovat po pěti, deseti, dvaceti letech."

A přece je zvláštní, že jsi nejen nebyl zavřen, ale ani jednou zatčen. Nikdy jsi tak říkajíc neseděl. A to se dva a tisíce slov označovaly za nejhorší kontrarevoluční manifest. Čím si tu ohleduplnost ke své osobě vysvětluješ ?

"Mají to také těžké. Také by si uvítali jasnější pokyny, určitější linii. Nebo prostě strohé dodržování zákonů. Buď něco je trestní čin, nebo není. A ne, až jak se to hodí, jestli to nepoškodí nějaké mezinárodní jednání, jestli je to při tomto výročí, před těmito volbami, po těch volbách, účelné a únosné. Vypadáme blbě všichni : vláda, Bezpečnost i já. Není správné se na ně osobně zlobit, nesmím se nechat svést k tomu, abych je považoval za viníky a své osobní nepřátele. Jsme na tom všichni, já i oni stejně, akorát že momentálně to vypadá rozdělně

Říká se, že s některými mláďáky nebo umlčenými spisovateli jednali příslušníci Bezpečnosti o takové zvláštní spolupráci : Vy přiznáte své chyby a provinění, ovšem veřejně, a my vám za to dovolíme s literaturou na veřejnost. Taký s tebou jednali ?

"Nene. A ani nebudou."

Jak to víš ? Proč ?

"Protože by jim nikdo nezbyl na nepřítele. A oni potřebují nepřítele, vůči němuž by se definovali."

Poslechni, mám takovou divnou otázku. Nemusíš odpovídat. Nemáš někdy chuť dát někomu přes držku ?

"Mám, mám, jistě. A velice mazané bude, když se mě nezeptáš komu."

Ty jsi byl taky dost dlouho členem komunistické strany, že ?

"Od roku 1946."

Když ses dozvěděl, že už nejsi členem strany, co sis myslel, nebo co cítils ?

"Podruhé nebo poprvé ?"

Aha, vidíš, já zapomněl na vyhození v roce 1967. Odpověz, jak uznáš.

"Já jsem si to zdrcení a pláč odbyl už v roce 1967. Zní to trochu jako sranda, ale mému pocitu tehdy nejlíp odpovídala písnička Teče voda od Záhory. Pořád jsem si ji zpíval. Cítil jsem nadšení radostné a zároveň sentimentální. Měl jsem pocit, že se nevracím k jinošskému stavu, kdy jsem mohl všechno číst, všechno říkat, a nikdo mě za to nemohl dělat odpovědným. Cítil jsem se osvobozený. A tu stranickou rehabilitaci potom v roce 1968 - bylo mi to jedno - jsem přijal jen kvůli kamarádům. Z ohledu na slušné lidi ve straně."

A co kdyby ti řekli, že by tě zas vzali ?

"Já bych už nikam nešel. Vzali - kdo ? Je to nesmysl."

Pověz mi jednu věc : kdy ti bylo za poslední leta nejhůř ?

"To bych musel vzpomínat. Určitě bylo, protože si pamatuju, že jsem si tehdy říkal, tohle je horší, než když přišli Rusové. Ale co to jen bylo, asi něco, co z toho plyne. Já si později vzpomenu, anebo něco vymyslím... Ale určitě něco bylo. Snad se to týkalo krajiny."

Protože stín je nemožný bez světla,
musí mít i naše doba světlou stránku.
Jaká je světlá stránka uplynulých let?

"Já jsem často rád, že není válka. Byl jsem kluk ve čtyřicátém pátém a měl jsem hrůzu, že by do dvaceti let měla být nová válka. Lidé přece říkali, že válka je každých dvacet let. A teď je to třicet roků a není. Já vím, je to hrozné, že se vlastně člověk může těšit z toho, že se to místo u něj odbývá zástupně někde jinde. Ovšem ten konvergenční proces zatím probíhá dobře, pokud to není iluze a velmocí se nakonec nespojí proti nám, menším národům. Ovšem vývoj v Rusku se mi zatím líbí, ano, v Rusku, to se mi zdá přesnější označení, ale napadlo mi, když se teď dívám v tvé knihovně na hřbet knihy *The Spirit of Russia* od T.G. Masaryka."

Co se ti líbí na vývoji v Rusku ?

"Jak to říct a neuškodit ? Tichý obrodný proces ? Evoluce k rozumu ? To by byla jiná debata. Když necítím zrovna strach nebo hněv, mám k té zemi úctu, obdiv, očekávám něco, dovedu, nebo snažím se aspoň si představit ten strašlivý uzel problémů a nadlidskou či nelidskou odpovědnost, která padne na kohokoliv, kdo se tam dostane k rozhodujícímu postavení. Vládnout v takové zemi je určitě těžší než tu vládu třeba kritizovat jako třeba Solženicyn, i když rizika těch dvou - vlády a Solženicynů - jsou v obráceném poměru než jejich moc. Musí být nepředstavitelně těžké řídit tu zem."

A je jistě nesmírně delikátní, choulostivé a pořád kritické s takovou zemí/zvenčí jednat a vyvíjet vztahy. To je asi úkol pro silné nervy a svrchované odborníky. Bohužel nemám důvěru, že my takové máme."

Vraťme se domů. Jak odhaduješ perspektivu? Kdy ti zas vyjde knížka?

"Nemám pro to vůbec odhad. Já se někdy snažím zposlouchat do svých pocitů. Ale nic neslyším. Víím, že takto to nemůže zůstat, ale to je všechno, co víím. Proto ani nemůžu říct, jsem-li optimista nebo pesimista."

Ale přece jen musíš rozmyslet, jak to u nás půjde dál. Vyslovils názor, že to tak u nás asi nezůstane. Předpokládáš tedy změny. Ale jak k nim může dojít? Myslíš, že je k tomu třeba kompromisů z obou stran? A není náznakem kompromisu už starší prohlášení básníka Miroslava Holuba nebo odpovědi Bohumila Hrabala na otázky redakce Tvorby letos v lednu? Jsi ty vůbec ochoten k nějakým ústupkům? A jakým?

"Mám silnou nechuť k úvahám o tom. Já o žádných ústupcích nemusím uvažovat už proto, že je po mně nikdo nechce. Holub i Hrabal si udělali, co chtěli. U Hrabala je to srozumitelnější. Nevím, jak se někdo může podivovat, že to udělal a stavět takové jednání do protikladu k jeho psaní. To obé plyne z téže křehké povahy, volající po přátelství a klidu. Mluví se, že příští má být Šotola. Aťsi je. Nebudu rád, bude mi z toho smutno, ale budu vědět, že je to od smutného Šotoly, který má ke svému smutku moc důvodů. To všechno bude jednou daleko víc sloužit jako svědectví o povaze režimu než o povaze těchto lidí. Oni totiž

po sobě nechají dobré knížky, zatímco režim - co ? A jestli v tom vidím náznaky vůle ke kompromisu se stromy úřadů ? Pokud vím, ta jednání se spisovateli, také v Brně, vedli úředníci ministerstva nikoli kultury. Copak ti budou mít zájem, aby vyšly hezoučké Hrabalovy Postřižiny nebo Skácelova čtyřverší ? Já za tím cítím záměr rozbit vztahy v předpokládané skupině lidí, jejichž povolání nebo činnost se nějak nedají dirigovat. Chtějí, co půjde, jemnějšími nástrahami odloučit, a co nepůjde, nakonec rozdrtit. - A jakými cestami to u nás přece jen půjde k nějakému urovnání, to bych si raději nechal já vyložit od tebe."

Nemohu si odpustit ještě jedno zastavení. To že dnes nesmíme, je důsledkem toho, co jsme dělali, že ? Člověka to nutí, aby se kriticky podíval na své skutky. Nemáš chuť se mi vyzpovídat

"Nemám. Nechce se mi o tom mluvit. Buďe to znát zpětně, ale já si nemyslím, že jsem dělal špatně. Já jsem se toho horšího bál vždycky. Vždycky jsem měl strach z extrémů - už v dubnu 1968 ve mně vyvolával strach fakt, že konzervativci ztrácejí pocit, že mohou mluvit, a mně se zdálo, že se jich musím zastat. Psal jsem o tom v jednom fejetonu ve Filmových a televizních novinách. Ale dalo se vůbec jednat jinak ? Situace se přece podávala, člověk na ni reagoval. Já jsem byl přitom dost zdrženlivý. Považuje se za ctnost, umět sám sebe posuzovat. Po téhle ozdobě za každou cenu netoužím, abych si vymýšlel, že jsem dělal chyby. Pravda je, že když vím, jak to dopadlo, dnes bych asi zesílil takový sebekritický prvek vůči obrodnému procesu. Dnes bych byl rád, kdyby nám tenkrát ti politici, kteří si nás asi dvakrát pozvali, jasněji řekli - museli by to ovšem sami vědět - v čem je nebezpečí.

Potom bych se rád omezil i v užívání svobody slova. Nejdopovědnějším při těch projevech se mi jevil ministr Hájek. Vyjedřoval se hodně skepticky. Varoval, přitom byl přátelský. Jiní, trochu mi to tak připadalo, byli v té chvíli víc hrdí na to, k jaké svobodě dávají souhlas. A my zas byli hrdí, že nás po éře okřikování někdo bere za partnery. Bylo to pěkné, ale byl to luxus. - Říkám si, kdo vlastně neobstál. Národ obstál. Snaž to Rusové neobstáli, nevím. Ale zase kdo? Zhoršili si postavení v této zemi a musejí zbraní podpírat to, co před tím drželo samo od sebe. A prodražilo se jim to i v rublech."

Ty máš tak trochu na svědomí Dva tisíce slov, o kterých bylo napsáno ze všeho nejvíc. Co o nich soudíš s odstupem času?

"Po věcné stránce neměl bych do odvolat a měnit. Po formální - je mně teď trochu, nepodstatně trapný takový ten tón, kterým se strašně ucházím o pochopení každého čtenáře. To překládání složitého pocitu a myšlenky do jakési čeromocně prosté řeči. Já to ale bral taky jako literární úkol. Například jsem promyšleně zvolil název, aby budil zájem, a kdo ho přečte, aby touž nezapomněl. To se mi, troufám říct, podařilo. Pokud mě něco mrzí, tedy to, když si někdo myslí, že jsem se k tomu dal navést. Ti důvěryhodní muži, kteří přišli s iniciativou ze mnou, neřekli nic jiného, než že je čas, aby se napsalo něco, co by posunulo obrodný proces do další fáze. To byl všeobecný pocit. O tom se mluvilo všude. Krom toho mě už nevybavili žádnou jinou informaci. Vůbec neměli vědomost, že když se člověk obrací na masy, tak musí přijít s nějakým konkrétnějším podnětem, nebo ji měli, ale vyjádření nechali na mně. Jediný, s kým jsem se mohl ra-

dit, byl Ghandí. Vždycky mě unášela představa, jak by bylo možno donutit moc k abdikaci bez násilí. Možné to samozřejmě i nadále je ! - Jinak bychom museli znovu Dva tisíce slov přečíst a rozebírat. Podle svého přesvědčení jsem tak řekl, že musíme dodržet spojenecké povinnosti vůči Sovětskému svazu a že se nedá demokratizace dělat proti komunistům. A to jsou věci, které mi tehdy někteří lidé zazlívali."

Šedesátá léta znamenala značný rozkvět umění. Mnozí na to vzpomínají nostalgicky a docházejí k závěru, že by snad bylo bývalo lepší nehybat s tím, že tudíž leden byl tak trochu omylem. Co ty na to ?

"Ten rozkvět umění, když toho výrazu užíváš, musel vyvrcholit něčím zjevným i ~~xxshkxtix~~ v hmotném světě politiky. To se ještě uvidí, k čemu to bylo dobré, přesto. Já to považuju za štěstí. Lidé pocítili v životě, skutečném, a nejen nad utopickou knížkou, že se důstojně žít a svobodně myslet dá. To je vklad pro století. Bude se o tom psát jako o Pařížské komuně, ale toto bylo pěknější."

Teď se zeptám už jen na takové běžné věci, abych měl přehled. Chodíš do kina ?

"Málokdy. Poslední zajímavý film, který jsem viděl, byl Šekel."

A co do divadla ?

"Velice málo. Největší dojem na mne udělal asi před rokem Lohengrin. Trvalo topět hodinu."

Posloucháš rozhlas ?

"Absolutně ne. Ani náš, ani cizí. Nemám na

to trpělivost. Zlobí mě to."

A co televize ?

"To je kanál blbostí ve všech žánrech. Občas se vidí zajímavý zahraniční dokument, třeba o zvířatech. Někdy hra, která se zdá slušná. Ale politická publicistika - hrůza. Vzpomínám na jednu reportáž. Záběr na tovární bránu, na níž je napsáno : Sukno Humpolec. Reportér jde s mikrofonom. Chystá se někoho oslovit, už ho oslovuje : Souđruhu, kolik máte ve vašem závodě ... A teď čekáš čeho, a on řekne : komunistů. Ne kolik máte sukna, když je to tekový závod, ale komunistů ! Oni už zapoměli, co tovůbec je otázka, oni se už ani zeptat neumějí. Ukáží firmu Sukno, a ptají se na cosi, do čeho nám proboha přeci nic není a co není pro nikoho zajímavé. - A už si také vzpomínám na něco, co souvisí s otázkou, kterou jsi mi dal před chvílí : kdy mi v poslední době bylo nejhůř. Tedy krom toho, že je mifurt zle z úpadku novin a televize, pocítil jsem přímo úzkost, když jsem se dověděl, že na ruzyňském letišti prosazuje benzin do studní a do potoka v okolních vesnicích. Byl jsem se na ten potok podívat, byla to pravda. Pocítil jsem biologický strach živočicha, o kterého se jeho gazda a majitel špatně stará i po té nejprimitivnější stránce. A nesmíme se ptát, nesmíme o tom mluvit, nesmíme protestovat. - A jiný ošklivý pocit : Jdeš po ulici a najednou veliké kvílení, jako při hromadném neštěstí, strneš, představíš si všechny možné hrůzy, které někoho právě postihly. A ona to za policejního řízení jede kolona ošklivých šestsettrojek, rychle, přednostně, drze. Jen kolem tebe proletí, proletáři. A lidem na chodnících se ještě chvěje srdce leknutím a navíc urážkou. Aspoň takové věci by neměli dělat, nikdo je nebude mít rád."

Ještě jednu běžnou otázku ? které noviny a časopisy čteš ?

"Vesmír, Zahrádkář, Letectví a kosmonautiku, Naši řeč a Fotografie."

Myšlel jsem, že ti tu otázku nedám, ale přece jen. U tebe mě vždycky iritovala nebo fascinovala jedna věc : Ve veřejnosti jsi uznáván jako politický publicista přímo vyvolávající senzacce. A já tě znám jako člověka, který se o politické problémy ani moc nezajímá, který skoro vůbec tytohle otázky nestuduje, který prostě o mnohých politických záležitostech ví vlastně - s prominutím - hovno.

"Ale to slovo tam musíš nechat ? Víš, já jsem opravdu vždycky toto cítil. Je to asi tím, že jsem všechny věci politiky bral jenom osobně. Dávno jsem zjistil, že nemážu nikoho zorganizovat. Můžu dělat jen osobně. Říkám jak, a kdo chce, ať to dělá taky tak nebo jinak. Přinucen k teoretizování přiznal bych se, že vycházím ze společenské smlouvy suverénních osobností. Jsem občen, mám právo jednat v politických věcech osobně, za sebe. Nesouhlasím s názorem, že ke svému právu a potřebě jednat politicky plně bych se měl pschtit do vyšroubovaných výšin politiky jako osamostatněné disciplíny, kde je dříve Zdeněk Mlynář, ale i Auersperk nebo dnes Husák. Je třeba, říkám, aby občen srazil politiku dolů. Naprosto klidně pomím všechno, co mitito lidé mohou říkat o odpovědnosti toho, kdo chce jednat v politice, o zákonitostech politiky jako svébytného oboru. To snad platí pro ně, pro politiky. Já nejsem politik, protože já nechci řídit je, nýbrž oni mne, nás, my jsme úkol pro ně, ne oni pro nás, mně politika nebude

svatá, já se přece nebudu starat, jaké potáže
jim svým normálním projevem způsobím, já jsem
nový fenomén objektivního světa a pro ně, ne
oni pro mne. Pro mne oni jsou veřejná služba
jako prádelna, a já budu chodit a veřejně ří-
kat, jestli mi správně slouží. Oni, milánkové,
pozapomněli, že vláda je nic než veřejná služ-
ba na sjednaný termín, služba jakoželeznice,
a vecpali si do ústavy sebeobranu a zbožno-
vání jako nějakou svátost. To by si měl kaž-
dý člověk oběrstvit v hlavě, že vláda není
nedotknutelná ! A je jí to třeba dávat aspoň
jednou ze sto let vědět, například vždycky
v šedesátých osmých rocích. Tento zástrk vlá-
dy do její služební funkce je tak samozřejmé
hygienické opatření jako starost o to, aby vo-
da byla zes čirá a vzduch čistý. Bez čisté
vody, bez čistého vzduchu a bez vlády - služ-
by nebude socialismus. - Ale to nepodceňuju
odbornost disciplíny zvané politika. Teď se
asi také ukáže, že nejsem ani moc velký demo-
krat. Já si nemyslím, že všichni mají do vše-
ho mluvit platně. Mluvit můžou, ale znalci
mají dělat své, ovšem veřejně. Já nechci, aby
se mě na všecko ptali, nepotřebuju to, já po-
třebuju, aby to fungovalo, a já až o tom ra-
ději ani nic nevím. Při dnešním stavu světa,
při úkolech služby zvané stát, která musí
jistě být elektrifikovaná a tak dál, musejí
politiku dělat odborníci. Demokracie v lido-
vém krásném pojetí je zastaralá, esi. - Ale
s tím sprostým slovem, jak řekls, to ses tedy
vyznamenal. I když máš pravdu. Ale já to
vždycky tužil, že si to o mně myslíš."

Už toho necháme. Ještě mi řekni, jak
píšeš ?

"Výborně. Dost a dobře. A prozradím ti, že
stárnu, protože se mi začíná zdát o malých
dětích."

Jaké vůbec máš sny ?

"Mám několik tradičních okruhů snů. Jeden : chodím po fantastických knajinách, obrovské skály na zelených loukách. Druhý : ten je o zmateném přestupování z vlaku do vlaku a při tom zapomínám kufr. Třetí : to jsou pronásledovací sny, kdy se bezpečně vždycky zachráním létáním. A pak mám sny, které mě otravují : vojna - internát - vězení, a já nikdy nevím, kde to vlastně jsem. Najednou jsem v cimře, ale nemám tam postel. Najdu postel, nemám skříňku. Stojím na nástupu a nevím proč, když z vojny jsem, to vím, pryč. A tak dokola. Poslední sen, přebaloval jsem dva malé chlapečky. Napadlo mě udělat s nimi pokus, prostý a neškodný. Položil jsem je nahatě vedle sebe, a jak děti třepotají nožičkami a ručičkami, sledoval jsem, jak budou reagovat, když se jeden dotkne přímo druhého. - Asi dospívám k věku, kdy mám mít vnoučata. Cítil jsem takovou něhu, jakou jsem necítil k vlastním klukům."

- o - o - o -

=====

Když slyším jméno JOSEF CHARVÁT, okamžitě bystřím pozornost. Ta tvář mi snad byla nejsympatičtější ze všech, které jsem v roce šedesátém-osmém poznal z obrazovky. Představuje pro mne ztělesnění člověka, vědce, i Filozofa, a především jedinečné velké osobnosti. Český Einstein. Chci-li se jako laik poučit o posledních poznatcích přírodních věd, a zejména o těsných vazbách vědy s životem, který na této Zemi a v této Době musíme žít, chtěl bych to vždycky slyšet z jeho úst. Výraz jeho tváře a způsob jeho projevu vzbuzuje ve mně takovou důvěryhodnost, že snad kdybych z jeho úst slyšel, že věda právě dokázala existenci Boha, tak se ani nebudu pít po důkazech a uvěřím tomu. Nepochopím, proč takový člověk k nám nesmí z obrazovky hovořit nejméně každý týden dvakrát. Ještě že mu dovolí sem tam něco publikovat. Proto že mám na nápady chudou fantazii, opakuji Vaculíka z předchozích stránek: To není politika, to je křeč.

Článek akademika Charváta v 6. čísle časopisu Věda a život mi připomíná, že je nejvyšší čas, abych se brzy vrátil k jeho dvěma publikacím z nedávné doby, které jsem tehdy "zhltl" a dodnes nenašel čas, abych je zažil. Abych se k tomu zavázal, musím Ti, příteli, slíbit, že hned v příštím dopise se o něj s Tebou podělím. Už pro jeho revoluční slova, že "v kosmogonii, fyzice a dnes už i v molekulární biologii je někdy těžko rozeznat, kde končí experimentální věda a kde začíná filozofie."

Dnes jen nejzajímavější úryvky z jeho článku "Kdy začíná život - principy řízení v živé hmotě."

"Úvodem uveďme několik vět o životě jako přírodním jevu. Chemie se kdysi dělila na organickou a neorganickou. Do náplně organické chemie patřily látky, o nichž se předpokládalo, že mohou vznikat jen v živých organismech. Už od dvacátých let minulého století však víme, že to nesouhlasí; dnes dovedeme napodobit spontánní vznik "organických" látek nejen bez metafyzických zákroků /"stvoření"/, ale i bez přítomnosti živých organismů jako dárců.

Život na Zemi začal přibližně před třemi nebo třemi a půl miliardami let v bezkyslíkové atmosféře. Tu dovedeme v laboratoři napodobit směsí metanu, vodíku, kysličníku uhlíčitého, čpavku aj. Proženeme-li jí elektrický výboj /blesk/, vzniknou spontánně ony základní stavební prvky živé hmoty /aminokyseliny, nukleové kyseliny atd./. Někdy k tomu stačí jen šoková vlna nebo teplo. Aminokyseliny se našly i v meteoritech, čili vznikají všude tam, kde jsou pro to fyzikální podmínky. Také další stupeň vývoje probíhá bez zásahu vyšší moci, neboť existuje "samoorganizace" aminokyselin. /..../

Kdy však začíná "život"? Poukazuje se na to, že život je vlastně nepravděpodobná odchylka od schémat, které vládou vesmírem. Tam nepř. platí termodynamické zákony /hmota a energie jsou konstantní, ale je tendence k vyrovnávání potenciálů čili k narůstání entropie./ Živý organismus však dovede molekuly srovnávat do určitého řádu, jde proti chaosu, vytváří potenciály, čili jde vlastně proti entropii. Tuto "kosmickou vzpouru" jedinec nakonec prohraje, jehosmrt je vítězstvím druhé termodynamické věty /ovšem jestliže se předtím postaral o potomstvo, pokračuje zápas v příští generaci/. Tento výklad není obecně přijímán.

Kdyby však platil, byl by život významným přírodním jevem přispívajícím k udržování ustáleného stavu v kosmu a nemohl by být omezen na jedinou malou planetu, jako je naše Země. Musel by tuto funkci plnit nejen v naší Galaxii, ale v každé galaxii vůbec.

Máme dobrou představu o tom, jak asi vypadaly nejprimitivnější začátky živých systémů a jak se tyto systémy postupně po miliardy let vyvíjely a zdokonslovaly. Jak jsou však pochody v živých organismech řízeny? Co je drží v určitých mezích? Jak se dokázaly v přírodě, jejíž změny jsou měřitelné na léta, tisíciletí, milióny let atd., vyvinout tak rychlé mechanismy? Tato "vzpouře proti času" je nutná, neboť život organismů /zejména některých/ je velmi krátký. Umožnil ji vznik urychlovačů, zvláštních bílkovin - enzymů. Kdybych ponechal ve sterilním prostředí kousek hovězího masa a čekal, až se přirozeným rozpadem změní na aminokyseliny, musel bych čekat velmi dlouho, měsíce, snad léta. Když tento kousek požiji, želudek a střevo úkol zvládnou za hodinu či dvě, protože zasáhly "urychlovače" látkové přeměny - od pepsinu až po další enzymy. /.../

Autoregulace by však sama o sobě nestačila vysvětlit princip řízení. Musí přistoupit další prvek, tj. informace. Ta v podstatě vyjadřuje nebo reprezentuje stupeň volnosti, pokud jde o volbu mezi dvěma symboly, zprávami nebo událostmi, které mají buď vzniknout, nebo být přeneseny. Takto chápaná informace tedy organizuje nesčetné podněty, aby z nich nebyl zmatek a aby konečný výsledek byl výhodný pro organismus. /.../ Není v tom metafyzika, působení nadpřirozených sil. Je to výsledek nepředstavitelně dlouhé evoluce. V jejím průběhu vlivy zevního prostředí nemilosrdně vybíraly jen ty spontánně a náhodně vznikající kombinace, které

vydržely jejich nápor. Vše ostatní se vylučovalo, zanikalo."

Milý příteli, přerušuji citaci, sbych
Ti opakoval tuto Charvátovu větu :

V průběhu evoluce vlivy zevního prostředí - což jsou jednak v naší laické řeči vlivy atmosféry a celé obklopující přírody, a také vlivy jiných organismů, jež se v tom vnějším prostředí nacházely - nemilosrdně vybíraly jen ty spontánně a náhodně vznikající kombinace, které vydržely jejich nápor. Vše ostatní se vylučovalo a zanikalo.

To je vědecky nejstřízlivěji definovaný boj o život, v němž přežívá ten nejsilnější a nejzdatnější organismus. Akademik Charvát mluví o vzniku života a tedy v minulém čase, avšak tento princip života trvá do dnešních časů a myslím, že bude trvat, pokud bude život existovat.

Vědecké poznání a rozluštění těchto životních principů, vztahů a vzájemných duševní úrovně je teprve na začátku. Vzpomínáš-li si na úvodní stránky mého předchozího dopisu, tak právě tady jsme u metafyzické problematiky člověka, kde ZATÍM věda ještě nechává volné ruce filozofii, i Filozofii, To je ta poslední oblast filozofie, která zatím odolává vědeckému poznání. První pozice už jsou dobyty. Stvoření života už není metafyzickou či náboženskou hádankou. Hádankou zůstává jen princip řízení, jeho vývoj i úroveň ^vdnešním stadiu živé hmoty, tedy i člověka.

"Nenajdeme na světě dva lidi stejné - dokonce i u jednovaječných dvojčat jsou aspoň malé rozdíly. SNAD byla tato polymorfnost za evoluce výhodná. Zevní podmínky nebyvaly příznivé, mohly se rychle měnit. Při morfologické a biochemické různosti skleby byla větší možnost přežití druhu : vždy se našla nějaká kombinace, která vydržela, zatímco ostatní eventuálně zašly. Tak či onak, organismus si udržuje svou specifičnost."

Všichni si, příteli, toho vědecky střízlivého "SNAD". Všechno už nasvědčuje tomu, že PROTO se jeden každý z nás liší od druhého, protože je to princip zachování života. Věda jen ještě nemá plný důkaz - proto ono "snad". A tedy přichází Filozof, který může nebo nemusí VĚRIT, že jedním ze základních principů našeho života je specifičnost, tedy individualita, a nikoliv stejnost, uniformita. Promítnuto na naši kulturní a duchovní úroveň : pochopen vývoje do budoucna nesou nejvyspělejší a nejzdatnější jedinci, uniformita je degenerace, zánik.

/.../

"Archeologické nálezy nasvědčují tomu, že morfologický vývoj mozku byl ukončen asi před čtyřiceti tisíci léty. Neandrtálec měl tedy asi tolik neuronů, jako má dnešní člověk. A přece nedokázal vytvořit integrály nebo objevit princip relativity. Jinak řečeno : se svým užasným informačním aparátem jsme se museli učit zacházet ! Je už psychický vývoj člověka, tj. našeho myšlení, u konce ? Neodvažují se odhadnout, kam ještě dojdeme, ať ve vědě, nebo v umění či v jiné tvořivé ~~umělecké~~ činnosti. Ale jsem optimista !"

Tak končí článek akademika Charvát, Škoda, že naše doba nedovoluje Filozofu Charvátovi, aby se trochu rozpísal o svých Filozofických vírách, postavených na oných vědecky strážlivě popisovaných poznátcích dnešní vědy, jinak než přiznáním se k optimismu, pouhým přiznáním se k optimismu.

Škoda, že nemáme literaturu - alespoň o ní nevím - která by nás, laiky, v plném rozsahu seznámila s celou dnešní úrovní výsledků vědeckého poznání života. Nechápu dobře proč, když je to v podstatě materialistické pojetí života a tedy i člověka. Jení to snad proto, že vyvozování důsledků z tohoto poznání pro duševní život člověka i společnosti se v něčem dostává do rozporů s dogmaty dnešního, oficiálního marxismu? Odpověď neznám. Ale za to vím, že důsledným promítnutím SVÉHO Filozofického prvního pochopení darwinovských principů života ve světlo dnešní vědy do života člověka a jeho lidské společnosti jsem v jednoznačném rozporu nejen s křesťanskou morálkou a filozofií, ale i s ustrnulým oficiálním pohledem marxistickým.

Boj o přežití, o život, na dřívější materiální, fyzické úrovni, boj za skývu chleba proti hladu a bídě, se postupně mění na boj proti obezitě, proti "přežranosti", proti plýtvání. Nasycenost, vysoké výnosy a vysoká produktivita se stávají samozřejmostí. Boj o život přechází na vyšší úroveň, na úroveň lidského ducha, myšlenky a slova, na úroveň lidské kultury. Tím ale vůbec nepřestává být materialistický. Jako všechno, tak i marxismus podléhá vývoji a jeho zákonům. Socialismus, který zmešká dobu, který ustrne, stává se konservatismem. Obrana dřívějších revolučních vymožeností se nepozorovaně změnila v bránění vývoji a pokroku

"Eurokomunismus" a stát

=====

Barcelona 1977

/Několik citátů./

Jenutno zabývat se samou podstatou demokracie, kterou velice vážení marxisté odepsali způsobem, který já ve své nevědomosti považuji za lehkovážný a ukvapený.

Nás starých bojovných komunistů, kteří změnili způsob nazírání na celou řadu otázek, je mnoho; řekl bych dokonce, že až na vzácné výjimky jsme svá hlediska změnili všichni. A sč-
koli to bude vypadat jako odvážné tvrzení, do-
dal bych, že nejvíce se změnili ti, kdo se na první pohled absolutně nemění, a kteří neu-
stále, ať se mylí nebo nemylí, opakuji fráze staré třicet, čtyřicet, padesát nebo sto let.
... připomínají spíše rutinářské kněze oficiál-
ního náboženství než revolucionáře, kteří bo-
jují za lepší svět.

Přes pusté neokapitalistické teorie je stát čím dál méně státem všech a čím dál více stá-
tem nepatrné menšiny. Boj o státní moc se do-
stává do středu společenského zájmu.

Je třeba zdůraznit, že krize církve jakožto ideologického aparátu kapitalismu neznemá-
nutně krizi křesťanské víry. V některých pří-
padech se dá dokonce předvídat rozkvět této
víry. Tím, že se někteří křesťané sblížili
s marxismem, oživilí mnozí z nich svoji víru.
My tvrdíme, že vstupem křesťanů do řad aktiv-
ních členů získala naše strana nový rozměr,
novou dimenzi.

Řada spolupůsobících faktorů naznačuje, že rodina jakožto základní jednotka lidského společenství se neřítí ke svému zániku, nýbrž prodělává proces transformace, proměny. ... Ale rodina již přestává být základní společenskou jednotkou, která téměř automaticky reprodukuje tradiční společenské vrstvy.

Ne nadarmo hovoříme o morální krizi na kapitalistickém západě; a tato krize je spojena se změnami, k nimž došlo v ekonomických strukturách a v ideologických aparátech, jako je církev a škola, a s jejich odrazem na postavení a působení rodiny.

Pouze v podmínkách svobodné kultury mohou uvedené síly /revoluční a pokrokové/ dobýt hegemonie. Jestliže tvůrci, ať už to jsou vědci, technici nebo humanisté, literáti nebo výtvarníci, nejsou svobodní, kultura se scvrká a drolí a přeměňuje se v tábor sloužící konservatismu, a to v jakémkoli politickosociálním režimu.

Myšlenka ekonomie řízené celosvětovým plánem je myšlenkou nezažatelně socialistickou. Se skutečně prorockým viděním Gramsci napsal :
"Než se vytvoří podmínky pro ekonomii řízenou celosvětovým plánem, je nutno projít řadou kombinovaných fází, v nichž regionální kombinace /národních skupin/ mohou být různé."

Rovnováha vojenských sil může být po dlouhou dobu jedinou zárukou míru; tak dlouho, dokud se neprosadí obecné vědomí nezbytnosti odzbrojení. Tak se věci mají ve skutečnosti, i když nám poskytují jenom velice vřetky mír. Vycházíme z této skutečnosti a naším cílem je neangažovanost a překonání politických bloků.

Výraz **d i k t a t u r a** se sám o sobě v průběhu našeho století zprotivil. Poznali jsme

odporné fašistické a reakční diktatury, mezi nimi Francovu, poznali jsme zločiny stalinismu - tj. jevy a příznaky zkaženosti diktatury proletariátu, - poznali jsme hříchy totalitarismu toho či onoho ražení. To všechno je dostatečným důvodem k ospravedlnění toho, že jsme se vzdali politického užití tohoto termínu.

I v demokratických zemích je stát svou prapodstatou nástrojem hegemonie jedné třídy, vládoucí role jedné třídy ve společnosti. Dokonce i v zemích s nejvyšší mírou svobody představuje stát organizované násilí jedné třídy k potlačení druhé.

Marxova a Engelsova koncepce státu je zřejmě i nadále naprosto správná.

A nelze pomýšlet na přeměnu společnosti, aniž bychom dosáhli státní moci, aniž by se pracující lidé domohli postavení vládnoucí třídy ve společnosti na úkor monopolistického kapitálu a ve službách v š e m , kdo žije ze své práce.

Je však třeba rozhodnout otázku, zda je to možné, aniž se změní pravidla demokracie, aniž se změni obsah tradičních demokratických institucí a aniž se tyto instituce doplní novými formami, jimiž se rozšíří a ještě více utvrdí politická demokracie. My, špenělští komunisté a jiné strany rozvinutých kapitalistických zemí, tvrdíme, že to m o ž n é j e . Tvrzení, že dosud nemáme ani jediný příklad hegemonie pracujících při těchto formách, postrádá jakoukoliv vědeckou hodnotu. Odpovídá dogmatickému, konzervativnímu chápání, podle něhož jsou věci vždycky stejné. Historie přece tolikrát vyvrátila tento názor.

Dnes však stojíme před otázkou, zda se samy struktury tohoto státu /sovětského/ nezměnily, alespoň zčásti, v překážku na cestě k rozvinu-

tému socialismu. Zda tento stát, tak jak je, už není sám o sobě brzdou na cestě ke skutečné dělnické demokracii a dokonce ještě navíc, zda se nestal brzdou dalšího materiálního rozvoje země.

Je otázka, zda právě tento stát nevyžaduje od strany a sovětské společnosti vážnou a hlubokou proměnu, aby se stal autentickou dělnickou demokracií; typem socialistického státu, jaký předvídali zakladatelé.

Jisté je, že Sovětský svaz si uchovává své postavení velmoci jakožto protiváha Spojených států; určuje si je za cenu nesmírných finančních nákladů, na úkor sociálního a ekonomického rozvoje. Dokonce - abychom tak řekli - kladné rysy, které mohou mít závody ve zbrojení, jejich vliv na technický rozvoj, se v USA projevují rychlým rozšířením a komercializací v jiných hospodářských odvětvích, čímž prospívají rozvoji, zatímco v SSSR rozvoj vojenské techniky nepřináší tak rychle výsledky v ostatních sektorech. Příčinou je těžkopádnost plánování, oddělování civilního průmyslu od vojenského a fetišismus vojenského sektoru.

Na druhé straně jsou ještě dnes imperialistické státy a zejména USA v situaci, že když nerozhodují, tedy podstatně ovlivňují značné množství sovětských opatření a rozhodnutí nejen vojenským tlakem, nýbrž především zbraněmi obchodu a technologie.

Termíny, v nichž se dnes hovoří o světové konfrontaci, nejsou příznivé přeměně sovětského státu ve stát dělnické demokracie. Jsou to pojmy síly, termíny, které staví do popředí úlohu armády a jejích pomocných služeb; taková situace je příznivá zdůrazňování uniformity a neusnadňuje diskusi; vede k upevňování autority spíše než k rozvoji demokracie. Stáť, v němž armáda a orgány moci hrají tak významnou úlohu,

ačkoli to není stát kapitalistický a ačkoli podporuje národně osvobozené boje, takový stát se vystavuje nebezpečí, že svou moc bude považovat za prvořadý cíl. Má sklon převracet ideologii v mocenský nástroj. Má sklon se dívat na třídní boj, na osvobozenecský boj, na boj za socialismus, a to ve světovém měřítku, jako na podpůrné prvky své moci ve světové konfrontaci, do které je zapleten. Má sklon dívat se na internacionalismus jako na doplněk své síly a používat ho jako nástroj.

Neuznává meze, které objektivní situace, podmínky jeho dosavadního rozvoje i vlastní chyby a nedostatky vnutily jeho vnitřním společenským přeměnám, dílu, které je socialismu vlastní: osvobození člověka od všeho útlaku a od-cizení; nerozeznává, kolik ještě zbývá ve strukturách jeho státu prvků, které jsou cizí představám zakladatelů marxismu o přechodném státě, kolik je tu ještě dědictví po starém státě; neuznává, že se pouze pokoušíme jít směrem k podmínkám, v nichž by se socialismus mohl rozšířit, protože historie nám zatím víc nedovolila. Místo toho předstírá, že už jsme v plném socialismu, dokonce již v předpokojí komunismu, a že není možný jiný socialismus než tento.

Pokroky socialistického hnutí v rozvinutých kapitalistických zemích mohou pomoci sovětské společnosti a sovětským komunistům, aby překonali tento typ státu a podnikli další kroky na cestě k jeho proměně ve skutečný stát demokracie pracujících lidí. Je to historická nezbytnost. Velice by to prospělo věci socialismu v celém světě a vzal by se tím vítr z plachet nejedné buržoasní propagandě. O to politováníhodnější je, že se v roce 1968 nedovolilo českým soudruhům, aby pokračovali ve své zkušenosti.

MONOLOG K "DIALOGU"

=====

..... Střílejte do nás,
a my přece
budeme živi v stromech, v řece,
do trnů ráží utečem se,
budeme všude v patách vám,
my osedláme uragan,
budem vás hlídat z drápů ptáků
i se zobáků
vran !

A hoňte si nás !
Hlubte nám
po celém kraji černé jámy,
až nikdo kromě tlam těch jam
slovíčko nepromluví s vámi...

...za krk vám skočí partyzáni
a národ dávno vámi pochovaný
vrátí se, vrátí znenadání
jak píseň, orel, bouřka, blesk !"

Ach, kde jsou ty časy spravedlivého hněvu
našeho mládí tančícího na ideálech socialismu,
vlásti a národní kultury bojový tanec odvahy
vůči našim stoletým nepřátelům, i tanec za-
dostiučinění po porážce fašismu.

Psal se rok 1954, dost dlouho po válce i po
Únoru, aby se lidem přejídalo stoupaající bu-
dovatelské nadšení včetně stále chudobného
trhu, a dost brzy po popravách Milady Horáko-
vé, Slánského a ostatních, aby se i fanati-
kům svířelo srdce.

Stará spisovatelská avantgarde z první repu-
bliky, respektive její zbytky po fašistickém
vyvráždění, i mladá avantgarde poválečná

krušně zápasily o hodnoty socialistického realismu⁶ výtečně, že tajemník KSČ Novotný a ministr Kopecký je museli povzbuzovat "aby ještě více přispěli k poznání našeho nového života" a "aby zahájili boj proti nedostatkům naší literatury, jež označil /tedy soudruh ministr Kopecký/ s lapidární přesností jako povrchnost, šedivost a schematicismus." /viz Host do domu 1954/3, stať B. Mscáka Před konferencí spisovatelů/.

Literárním i politickým historikům by teď neměla uniknout, že první injekce, která se našim spisovatelům dostalo k brilantnímu nástupu do šedesátých let, jejichž tvůrčí plodnost přežívá do dneška v petlicích i v emigraci a zatím vrcholí - podle mého vkusu! - v Mikuláškových a Skácelových verších /Grášu jsem nečetl/, dostalo se jim od Novotného a Kopeckého, o nichž nerad hovoří ani dnešní realosocialismus Husákův. I Zdeněk Nejedlý je tehdy statečně povzbuzoval /"...my mnoho dovedeme, ale ta pravá kuráž nám chybí. My stále ještě někoho potřebujeme, kdo by nám to nějak schválil. ...spisovatelé si jsou si vědomi, že i oni musejí vytvořit novou skutečnost, ale ta skutečnost nejsou jen oni, nýbrž právě to, co oni vytvoří./

Zatím jsem však nikde nečetl, že by u kolébky pražského jara stáli Novotný, Kopecký a Nejedlý. Nic proti Nejedlému: mám za to, že starému pánovi by se dnes zajisté víc zamlouvaly verše Skácelovy než veršovné omílanky Floriánů a Skálů a Honsů. A jistě by se nejvíce po-
divil, že jeho dílo z předválečných let o T. G. Masarykovi - je na indexu! - a lze ho do-
stat vypůjčit jen při předložení potvrzení, že je nutné pro vědeckou práci... Pro obyčejného smrtelníka je tedy dnes kacířským jedem i sám Nejedlý.

Ty úvodní verše jsou z básně "Poslední máj", která jako jediná získala cenu za poezii v literární soutěži o Julia Fučíkovi. Tu básně napsal Milan Kundera a citovaná slova vkládá z do úst J.Fučíkovi. V roce 1954.

Nu což, básnička je to docela líbivá a i dnes se krásně poslouchá "budem vás hlídat z drápů ptáků i se zobáků vran". Ale nemusím být kunst historikem, abych věděl, že její ideová náplň je naivní, soudruh Kopecký by asi řekl, že je schematická a šedivá. Moudrý člověk by snad se shovívavým úsměvem řekl : Takových hříchů mládí bylo a je na každou generaci až až. Je ale neuváženou, že i na těchto hříšcích mládí vyrostly popravy Milady Horákové a spol.

V roce 1968 /Host do domu č.15/ napsal Milan Kundera o Václavu Havlovi, že "byl od počátku své mladosti jednoznačně odmítán československým světem a také ten svět jednoznačně odmítal : nevcházel s ním v žádný kompromis... Dal-li se všemohoucí svět do pohybu, Havel tomuto světu nemůže přiznat významnost, převratnost či objevnost, protože by jeho základní postoj /sebeprojekt/ ztratil oprávnění. ... je hypnotizován jen jediným : svým vlastním sporem s naším domácím světem... nad nímž chce mít potvrzen svůj mravní vrch.

... Takto se postoj původně ryze mravní /odmítnutí nespravedlivého světa/ zvrátil v ryzí mravní exhibicionismus. Snaha veřejně předvést krásu své mravnosti převážila nad snahou měnit věci k lepšímu... Přesněji řečeno, netouží po tom, aby zvítězila spravedlivá věc, ...protože právě porážka... ozáří ... celou bídu světa i celou slávu jeho charakteru."

Kundera svou kritiku Havlova "exhibicionismu" končí tím, "že má-li naše široká radikální fronta zvítězit, musí vyjít ve své aktivitě právě z negativů tří Havlových omylů :

- 1/ musí pochopit dnešní situaci v nejširší zeměpisné i dějinné souvislosti a vytvořit propracovaný koncept naší československé možnosti,
- 2/ musí pochopit, že tato československá možnost je uskutečnitelná jen za podpory celosvětové protistalinské levice a že jí tuto podporu můžeme udržet jen tehdy, nezanedbáme-li její světový význam a dosah...,
- 3/ musí pochopit, že sice po srpnu ustoupila, ale nebyla poražena; že tedy není třeba, aby se uchýlovala k nejistotě riskantních činů, nýbrž že musí promyslet racionální postup, jak odvrátit reakční zvrat a poznanou československou možnost krok za krokem prosadit."

Pochopiv situaci "v nejširší souvislosti", nezanedbav její "světový význam", odejel pak Milan Kundera do Francie, aby se vyhnul "riskantním činům" a "krok za krokem prosazoval tam poznanou československou možnost."

Jsem dalek toho, abych komukoliv předhazoval, že po silných slovech emigroval. To si každý musí vyřídit sám v sobě, aby věděl, na co má a na co nemá a jak chce a může jediné dále žít svou lidskou vteřinu. Není každý z nás Lenin nebo Masaryk a není a neměla by být už nikdy světová válka.

Jak se dovídám z pražského časopisu - občasníku *Dialogy* 2/3 1979 III, poskytl Milan Kundera interview francouzskému *Le Monde* 19. ledna 1979.

Milan Kundera tam pronáší soudy víc než radikální, ruský totalitarismus /nikoliv komunismus !/ viní z kulturní agresivity, která u nás nemasakruje jen kulturu opozice, ale vůbec kulturu.

Ptá se, zda "nebylo rozdrčení Pražského jara vysněnou záminkou, aby byla zcela záměrně zničena česká kultura".

O této "kulturní agresivitě ruského totalitarismu" ví už od roku 1948".

Dokonce se domnívá či je přesvědčen, že i ruští "disidenti nemají o nic větší pochybnosti než ruští maršálové o světovém poslání své vlasti".

A varuje Západ, který na nás zase jednou "zapomíná", aby se podíval do Prahy a začal rozjímat "nad podívanou na svou vlastní popravu." Všechny malé národy střední Evropy, národy nepevné a obeznámené s myšlenkou vlastní smrti, jsou "už víc než 60 let zrcadlem, nemířným na konec západní Evropy. A jestliže tento konec Západu opravdu právě začíná v mé vlasti, pak si přeji pouze jedno: aby jeho kultura zůstala bdělá, dokonce v průběhu agonie, aby z ní získala dosud neznámé poznání člověka a světa."

Vlastně bych mohl citovat celý interview Milana Kundery, protože v něm není jednoglovo, které by myslícího člověka při nejmenším neprovokovalo k bouřlivému souhlasu nebo nesusouhlasu.

Kundera fandí zápasu domácích spisovatelů, vyhnaných ~~xxxxx~~ "jejich" nakladatelství, kteří publikují svá díla ručně psaním na stroji a o jejich díla se lidé rvou, přes nebezpečí policejních persekucí.

Říká, že bychom marně hledali "mezi těmi asi dvěma stovkami titulů politické texty anebo pranýřování režimu" a necházíme tam literaturu "pouze v nejvyšší míře osobní". "Ať se stává na stranu jedné či druhé, umění, jež se dá do služeb politické účelnosti, může se pouze účastnit všeobecného ohlupování."

Na jiném místě Dialogu v zasvěceném článku o morálce absurdity pechávám se rád poučit profesorem Václavem Černým, že "jak už to v literatuře vždy bývá, to, co přišlo později, osvětlí vždy zpětně i to, co předcházelo, a ze začátku vždy nějak lépe pochopíš i závěry.

Neznám Kunderův "Valčík na rozloučenou" publikovaný v emigraci, ale docela mi snad stačí, že znám jeho "Poslední máj" z roku 1954, "Směšné lásky" a "Žert" z let šedesátých, jeho pöbitickou angažovanost v roce 1968 a dnešní interview s Le Monde.

Když začal svou literární kariéru "Posledním májem" byl Václav Havel mladíček právě po vyučení, který jako chemický laborant studuje večerní gymnázium, když mu zřejmě jeho řádné studium v mládosti znemožnil buržoasní původ "milionářského synka".

Do smrti nezapomenu na nesmazatelný dojem, když jsem v šedesátých letech poprvé v Divadle na Zábredlí hlídal Václava Sloupe a druhé herce v Havlově kteréši hře, asi Vyrozumění.

A dnes "exhibicionista" Václav Havel, který celý život nic nedělal, než soustavně šel za svou světovou osobní proslulostí, sedí v kriminále, když se v rámci Charty 77 angažoval zřejmě jen proto, aby svou slávu ještě podtrhl osobními útrapami reálně socialistického kriminálu.

Nečiním si právo soudit nebo obdivovat ani Kunderu, ani Havle. Kdosi kdysi nedávno výstižně napsal, že politická angažovanost není věcí charakteru, ale stav vědomí. A filozoficky je mi už dávno jasné, že historie bude kohokoliv z nás soudit podle našich činů, nikoliv podle pohnutek ~~našich~~ těchto činů - protože rozplést síť osobních pohnutek k jakémukoliv činu, sám v sobě, k tomu nemá schopnosti ani jedinec sebevzdělanější a sebelepší.

álnější. Rád, strašně rád, přijímám život ve všech jeho fázích od dětství v první republice, přes dospívání za fašistické okupace, vysokoškolské studium v době kolem Února, šest let mezi dležiči, šest let mezi samočinnými počítači, až po mou dnešní dobrovolnou emigraci na zapadlý venkov jako krásné, nádherné osobní dobrodružství, jak se o tom kdesi v souvislosti s protifašistickým odbojem zmiňuje prof. Černý a v souvislosti s persekvanou literaturou Milan Kundera.

Chodím po této zemi, zbožňuji její krásu v poslední sedmikrásce, ve své ženě i "v prachu jejích cest". Mám za to, že jsem na nejvyšší míru svobodný. Miluji, koho chci a musím milovat. Nenávidím, koho chci a musím nenávidět - zdaleka přece nejsme a nebudeme andělé. Protestuji, proti čemu chci a musím protestovat. Myslím, co chci a musím myslet, a píšu o tom tomu, komu o tom chci a musím psát a koho to zajímá. Že mi někdo šlape po mých občanských právech? No asi ano, když se o tom tolik ve světě mluví a nikde to sřejmě není zcela růžové. Ale kdo mi ta práva má zajistit, ne-li já sám? Když si mi někdo přijde postěšovat na zdražování, řeknu mu, proč mi to říkáš, napiš to Husákoví nebo to říkej na veřejné schůzi, ale proč to říkáš mně? mně to nevedí, mně spíš vadí, že to vadí tobě a přitom se bojíš veřejně otevřít hubu. Ale je to tvoje věc.

Čtu nádherné Skácelovy verše z "Chybů broskví" a napadá mě, že by ty verše snad ani nevznikly, kdyby na jejich napsání neměl Skácel v posledních letech tolik "volného" času a musel dít úpět pod namáhavým šéfredaktováním.

Tu si ale uvědomím, že tentýž postoj k životu zaujímá i Milan Kundera, když píše, že "sympatizuji s obětí proti katovi, s disidentem proti byrokratovi, avšak abych se přiblížil

pravdě, musím prolomit úzký kruh jejich hlídky". Pak mohu zahlédnout všechny možnosti člověka, jež mu unikají : krásu, přírodu, lásku, to nevysvětlenné. "Toto náhlé odhalení ztracených dimenzí člověka je představa, kterou jsem posedlý", říká nakonec Kundera.

Jenomže : na rozdíl od Kundery chodím po této zemi. A vůbec nevidím, že by se lidé rvali o díla disidentských spisovatelů, pokud "lidmi" nemyslím pár tisíc - či desítek tisíc dokonce ? - čtenářů, kteří vůbec mají zájem o dobrou literaturu. Lidé se rvou leda o punčocháče nebo svičkovou, kdepak o literaturu či dokonce poezii. V dědině, kde žiji, je dokonce jedna mladá žena, která vskutku miluje poezii - jenže dobře nevidí nějaký rozdíl mezi Skácelem a Skálou. A co horšího : prozradila mi svou zálibu zcela tajně s tím, abych to nikomu neřikal, aby se jí lidé nesmáli...

A to už mne docela rozesmálo, že by Rusové měli kromě svých ekonomických a politických starostí ještě i zájem o masakrování naší kultury. Jednak si na to masakrování stačíme plně vlastními silami - když už se chce o "masakrování" mluvit - a jednak : jakou kulturu ? Devadesát procent - a na venkově myslím ještě víc - národa nepotřebuje jinou

kulturu než televizi, hospodu a sport.

A já osobně jsem zcela rád, že mi televize neservíruje špičkovou kulturu častěji než občas - některé dramatické inscenace, naše, cizí i sovětské jsou vskutku výtečné, dramaticky i herecky. Jenže když na to zavedu řeč s lidmi okolo sebe, tak nenajdu nikoho, kdo to sledoval, a když, tak u toho usnul nebo to zavřel, protože to byla nějaká "blbina". Za to Moreover, Strouhalova sedmička a sportovní přenosy - jenomže na ty zase nemám čas já... Holt, každě

jsme nějskej...

A těch pár procent "elity", která se snad rve o Vaculíkovy fejetony, Havlova dramata a sktovy, Klímu, Kriseovou, Skácela a desítky dalších petličních autorů - nebojme se, že si tito lidé svou kulturu někým nechají vzít. Vztít si ji nechá jen ten, kdo ji nepotřebuje.

A pak už vůbec nechápu Kunderovy abstrakce o angažované a neangažované literatuře. Jasně a krátce : přece ta nejneangažovanější literatura, je-li vsutku dobrá, je přece nejvíc angažovaná. Necht si každý samposoudit, zda "Poslední māj" či "Žert" je literatura angažovaná či neangažovaná. A je to přece literatura Kunderova... A je i dobrá ? - Dávám přednost "neangažovanému" Havlovi a "angažovanému" Skácelovi...

A ještě na něco jsem zapomněl :
v těch dvou ^{stech} ~~knížkách~~ dílech, které má na svědomí petlice a jiná podobná vydavatelstva, je na př. i Václava Černého esej o "Povaze naší kultury". Stat nanejvýš poučná, z níž k tobě hovoří staletí, stat, kterou sám sobě napsal profesor Černý k sedmdesátinám. Z těch slov cítíš, že k tobě hovoří velika osobaost i odborník na slovo vzatý, člověk, jenž v sobě celé tisíciletí naší kultury prožil, pocítil, promyslel i protrpěl. Nemusíš se vším souhlasit - máš-li na to. Avšak : tvrdím, že všichni má nejblíží přátelé, kterým jsem dal esej pana profesora Černého přečíst, ne-li prostudovat, patří k té elitě, o níž hovořím výše. Avšak za půl roku ani jeden z nich nenašel čas pro tuto četbu, někteří ani zájem, a někteří mi ji přímo vrátili s tím, že tomu nerozumí. Je to vsutku četba těžká, ale cožpak život kulturního člověka může být lehký ? A o čem to hovoříme, když mluvíme o kultuře českého národa ?

Nemám strach o masakr české kultury, strach
mohu mít jen o toho kterého jednotlivce,
který padl nebo padne za obět katovi a kte-
rý o této možnosti ví, a přece zůstává tím,
kým je. A snad to ani není strach, ale jen
vědomí solidarity. Strach či zbabělost,
čest či podlost apod. - to si každý musí
v sobě spočítat na svůj vlastní účet.

A ještě něco : když v univerzitní knihovně ne-
najdu Masaryka, tak samozřejmě protestuji -
ale když ho chci nermocí číst, najdu si
ho jinde. Ale kdo dnes chce číst a čte Mase-
ryka ? Děti českých vzdělanců prvé republiky,
které po svých otcích Masarykovy spisy zdědi-
ly, stěží najdou čas na jeho občasná oprá-
šování, pokud ho raději nedali do bedýnek do
sklepa, aby udělal místo - třeba domácímu
beru. Krásně to říká Vaculík; Masaryk a spol.
na indexu, to není politika, ale křeč.

x) Bylo by lépe s vhodnější raději hovořit o
kulturním analfabetismu než-li o kultuře,
neboť v něm vidím klíčový problém moderního
člověka - a nejen českého. Také nemám nic
jiného na mysli, nutím-li občas své přátele
aspoň k dočasnému zastavení při jejich honbě
- za čím ? no asi za životem...

A nakonec tečku k svému monologu :
ze mnohého si vážím Milana Kunderu - ale víc
si vážím Havla. A je-li někdo z těch dvou
exhibicionista - Havel to určitě není.

- o - o - o -

x) KALE to je v první řadě INDEX NEZÁJMU, a pak
teprve onen index uložený státem a mocí.

ČLOVĚK A FILOZOFIE

=====

Nejde mi z hlavy jedna věta ze staré islandské ságy : "Snorrry byl nejmoudřejší člověk na Islandě, jen mu chyběl dar předvídavosti."

Mudrc, kterému chybí dar předvídání. Čím více poznávám západní společnost, tím častěji mne tato myšlenka napadá. Nenechala mne na pokoji ani ve Spojených státech, ani v západní Evropě. Naše sebevědomí je obrovské. Jako svých pět prstů známe, co a jak je třeba dělat. Ale to nestačí.

Proto se mi zdá nutné, aby se věda podílela na naší činnosti. Bylo by kruté a ostudné, jestliže by po přejítí historických bouří nejlepším epitefem byla slova : "Byli to nejmoudřejší lidé na světě, ale bylož jejich neštěstím, že jim chyběl dar předvídání."

Charles Snow

Milý příteli, milá přítelkyně, milí přátelé,

ten úvodní citát ze zajímavé - velice zajímavé ! - knihy E.A.Araba-Oglyho : "V labyrintu proroctví", Praha 1979, z orig. Moskva 1973, nevybírám náhodou.

Uvedu nyní několik zdánlivě nesourodých poznatků z poslední doby :

1/ na dovolené jsem se potkal s mladým západním Němcem, asistentem na nějaké politologické fakultě. Z rozhovoru s jedním člověkem nelze dělat obecné závěry, lze jej však položit dosouvislosti s jinými faktory. Pripadalo mi až neuvěřitelné, že právě politicky vzdělaný člověk, tedy výsadní příslušník intelektuální elity západu, může být tak nezpochybnitelně ukolébán prostředím, v němž vyrostl, prostředím stále rostoucího blahobytu, prostředím značně svobodné kultury i poměrů politických, a to až do suverénní jistoty, že v nejbližších sto letech nemůže se na světě vyskytnout žádná politická, ekonomická, vojenská, náboženská či jiná síla, která by byla s to vyvrátit či rozvrátit základy západoevropské kultury. Nemohu se vydat za znalce západní společnosti, ale ten chlapík mi doslova potvrzoval moje názory, jak mentalita lidí patřících k duchovní elité národa má zcela zkrěslené představy o životě obyčejného člověka. A také jak nereálné poznatky - a to přímo souvisí s předchozím - mají o životě u nás.

2/ v poslední době si stále zřetelněji uvědomuji - ať čtu jakoukoliv společensko vědní literaturu - že při této četbě musí být člověk neustále ve střehu, aby dokázal rozlišovat, když autor mluví o národu, o lidech, o kultuře, do jaké míry je autor přiváděn ke svým tvrzením a myšlenkám svými poznatky, které získal studiem "obyčejného", průměrného člověka anebo příslušníka elity národa, anebo zda pouze v ghetu svých abstrakcí neuvažuje zcela obdobně jako ten, kdo ze zeleným stolem vymýšlí pravidla formální logiky.

3/ znovu jsem se přesvědčil, jak i lidé intelektuálních kvalit zcela mimořádných, na př. zcela vědomě odhodlaných signovat Chartu 77, mohou zcela zklamat při prvním neoče-

kávaném střetnutí se situací, jež na^{ně} klade
požadavek představující materiální újmu.

4/ konečně určitě nikdo z Vás neviděl 6.8.
v televizi inscenaci o životě ing. Stodoly,
který na předělu minulého a našeho století
podstatně pohnul ve světě vývojem turbin.
Nejen že to byla inscenace výtečná dramaturgi-
cky a - jako vždycky u slovenských insce-
nací - i herecky, ale výtečně demonstrovala
konflikt práce zaujatého vědce s jeho životem
soukromým a rodinným. Člověk, který došel
k nejvyšším metám společenského úspěchu,
umírá zcela opuštěn na Štědrý večer, když
jedna dcera se pod tlakem tíživé domácí atmos-
féry zbláznila, druhá zcela odcizila a man-
želka spáchala sebevraždu. Kromě toho jsem
si přitom vzpomněl na odvážná slova prof.
Černého :

"I ti největší vědci, přírodní a exakt-
ní, našeho století učinili celkem má-
lo proto, aby člověka ochránili před
důsledky zneužití svých výzkumů :
mezi nacistickým lékařem nelidsky ex-
perimentujícím na živém vězni s velikým
přírodovědcem pracujícím pro totalitní
moc apřípadně ji posilujícím, byť i
jen svým mlčením, je přitom rozdíl jen
stupnový."

Stejně odvážná slova pronáší v DIALOGU 2/3
1979 III Ivan Jirous v článku "Stalo se něco
hrozného", když říká :

"Hrát Shakespeara, když se nesmí hrát
Havel, je zločin."

Brát takto přísná měřítko na kohokoliv na
světě, pak jsme planetou zločinců a vrsů.
Jestliže jste si dobře přečetli v ~~prvním~~
druhém Zastavení spor v diskusi mezi Hejdián-
kem, Battkem a Rejchrtem, zde politická en-
gažovanost je či není povinností moderního
člověka, můžete pustit uzdu své fantazii i

svému rozumu, abyste si alespoň uvědomili, jak se tyto přísné morální požadavky na člověka srovnávají s realitou. A zde má vůbec ~~smysl~~ smysl je vyslovit. Zde to má větší nebo stejný smysl jako všeobecný příkaz ideálu křesťanské lásky, že každý je povinen milovat každého bližního, když skutečnost není, nebyla a zřejmě dlouhobude jiná, než že žádný z nás nemiluje ~~nikdo~~ žádného svého bližního, pokud k tomu není veden svým egoismem.

Rád si poslechnu námitku, že moje tvrzení je právě tak nereálné, neživotné a neodpovídající skutečnosti, jako je nereálný, neživotný, abstraktní a utopický požadavek Jirouse a Černého. A uvedete mi tisíc příkladů ze života o nezištné lásce, oběti, altruismu, šlechetnosti silného vůči slabému, zdravého vůči nemocnému a podobně.

Nebudu souhlasit právě tak, jako nesouhlasím s Černým a Jirousem. Z těchto důvodů :

1/ Lidská společnost jako soudce /křesťan nechť si zde zamění "společnost" za Boha, marxista za svou filozofii a pod./, i jako ten, kdo dává a ukládá normy vzájemného soužití nemůže klást stejné požadavky na ~~nikoho~~ každého, protože si nejsou rovni. Neplatné argumenty, proč si lidé nejsou a nemohou být rovni si najdete do Černého stati "O povaze naší kultury". Nikde jinde jsem je zatím nenašel tak pregnantně vyjádřeny jako tam. "echci tím říci, že si tedy prof. Černý odporuje sám sobě. Neodporuje si v tom případě, že "velikým přírodovědcem" myslí člověka velikého duchem alespoň tak, jak byl veliký Einstein, na příklad.

2/ Lidská společnost, a tedy její právní řád /ústava, občanský zákoník, trestní řád/, může úspěšně klást jen takové minimální požadavky na všechny své příslušníky, k jejichž

spolehlivému splnění je celá společnost již dávno dozrálá. Tak na příklad lze obecně vyžadovat pracovní povinnost pro určité kategorie občanů, když se společenská moc bojí spoléhat na to, že lidé budou dostatečně pracovat sami od sebe. Každý dospělý jedinec je totiž plně schopen pracovat už od předpotopních dob, kdy právě prací se "polidštil z opičky na člověka". Rozhodně však nelze zákonem vyžadovat, aby každý pracující nesl plnou odpovědnost za to, že nevyrábí věci lidem škodlivé. Protože k schopnosti tuto odpovědnost nést lidstvo ještě dlouho nebude zralé. Jedovšem pravda, že bychom k této odpovědnosti měli zrát poněkud rychleji než doposud.

3/ Ze stejných důvodů - byť se už křesťanská láska hlásá po světě dvě tisíciletí a dnes se neméně pilně hlásá láska socialistického člověka k jeho socialistickým spolubližním - ještě nikoho se nenapadlo, aby se pokusil na příklad při změně ústavy zamontovat lásku do paragrafů jako kategorický příkaz. ~~Právě~~ Myslím pochopitelně lásku každého ke každému. Právě naopak: s láskou jsme na tom hůře než zvířata. Zvířecí matka totiž nepotřebuje zákon k tomu, aby řádně vychovala svoje děti. Avšak žádná demokratická a socialistická moderní společnost by nemohla řádně fungovat, kdyby tuto mateřskou lásku nevtělila do zákonu jako povinnost. Stejně tak musíme rozmělnit do paragrafů i lásku manželskou a dokonce už i lásku dětí k rodičům. Podle posledních změn v sovětské ústavě jsou děti povinny pečovat o své staré rodiče.

Je velice těžko rozpoznat, zda skutečnost, že člověk se v tomto směru již natolik "vymenil" z pout přírody, že nedostatečný pud musí být nahrazen paragrafem, svědčí o našem lidském růstu či úpadku. Nevím, do jaké míry lze v lidských dějinách vyzkoumat, že ztráta pudu je postupně nahrazována vnitřní potřebou

lásky a pocitem nezvratné odpovědnosti. Myslím si to tak, že tato láska i pocit odpovědnosti se v člověku neobjeví z ničeho nic. Člověk k tomu musí být v dětství vychován. Myslím, že by byl velice užitečný poznatek z pokusu - i když je naprosto ne-realizovatelný z humanitních důvodů - kdybychom mohli sotva odkojená mláďata ponechat na ostrově izolovaném od společnosti, kde by měli hojnost "mléka a strdí" bez většího přičinění k dispozici - a pak se po dvaceti letech jeli přesvědčit v jakou společnost dospěli. Nechtěl bych xse vsázet, ale mám velké podezření, že bychom tam našli nanejvýš jeden pár, ne-li jenom jednoho jedince. Ostatní by už byli dávno a dávno již v dětských rvačkách krutě vybiti. A snad teprve zbylý pár by byl schopen založit novou pololidskou - polozvířecí rodinu.

Pro antropologii i psychologii by to zajisté byly poznatky k nezaplacení a jistě by v mnohém přispěly k vymýcení předsudků, které máme sami o sobě.

Avšak i bez toho nezbytnost požadavku výchovy člověka k lásce, mravnosti i technické dovednosti je dnes zcela nesporná.

Nězodpovězena však zůstává otázka, zda naše společnost dělá maximum pro to, aby člověka vskutku vychovávala. Sam si na ni odpovídám tak, že děláme maximum pro to, abychom své potomky vychovávali k technické dovednosti, ale nepochybně minimum ~~xxxx~~ pro to, abychom z nich vychovávali zcela morálně a humanitně vyspělé jedince. A i když k tomu vyvíjíme sebevětší úsilí, výsledky své výchovné práce naprosto zmaříme v době, kdy děti dorostou k vlastnímu úsudku a s úžasem zjišťují, že my sami jsme docela jiní, než k čemu jsme je vychovávali.

Proto si myslím, že nejúspěšnější může být jen taková výchova, která naučí dítě :

- a/ kriticky a soudně uvažovat a to by chtělo učit logiku už od mateřských škol,
- b/ dostat do dětí už před dospíváním co nejširší škálu vědomostí humanitních a etických,
- c/ aniž bychom je nutili už od peřiny k ortodoxní příslušnosti k té či oné víře.

To jsou však požadavky, které dnešní společnost není schopna plnit ani částečně. A to z čiré zaslepenosti, že ~~sm~~ v prvních dvou desetiletích života musíme do dítěte napat nepřeberné kvantum technických vědomostí od zeměpisu přes fyziku až po široké pole vědomostí technologických. Takže každé dítě z devítiletky je sice schopno téměř okamžitě řídit auto, ale co učil Sokrates malého Athénany nebo kdo byl Giordano Bruno, o tom nemá ani ponětí.

Práčpak asi děti bývalých aristokratů, kterým se dostalo individuální humanitní výchovy už od plínek vyrostly v takové jedince jako na př. Bertrand Russell ? Jen proto, že to byli geniální jedinci ? Mám za to, kdyby se dítě Bertrand Russell narodilo některým dnešním průměrně žijícím manželům, tak z něho bude nanejvýš úspěšný manažer nebo ministr ale nikoliv myslitel-filozof. A když, tak až v mnohem pozdějším produktivním věku, až by "dohnal" mezery zanedbaného vzdělání a výchovy v dětství. Vzdělání nikoliv technického.

Znám odstrašující případ filozofky, která vystudovala a dokončila filozofii na vysoké škole, zdědil jsem od ní Tvrdého Průvodce dějinami filozofie, kde je na každé stránce plno podtrhávek a poznámek, a tato žena se

po skončení studia zcela věnovala vyučování jazyků. Za třicet let své života je tak zoufalým prostředkem v mezilidských vztazích, že je to až k nevíře.

Etické a humanitní vzdělání nelze prostě získat stejným způsobem, jak se učíme řídit auto. To je asi největší kámen úrazu naší moderní pedagogiky. I Komenský by asi nad naší výchovnou funkcí rodiny a školy zoufale lomil rukama.

4. / Člověk o sobě ví mnoho z posledních tisíciletí své kultury, analogií se zvířaty ví už i něco o své výchozí živočišné úrovni, ale ještě dlouho bude mít na mapě svého vývoje velké bílé místo mezi opočlověkem a obyvatelem starého Egejska, Izraele či Egypta, o němž se poprvé dovídáme o sobě něco trochu konkrétnějšího. To bílé místo je o to hroznějši, že kromě pozůstatků žijících primitivů na tichomořských ostrovech či v hloubi pralesů, nemáme srovnatelný materiál ke studiu, který by nám umožnil toto bílé místo přesně znepovídat tak, jak už to umíme na př. v jaderné fyzice.

A i to málo, co lze už bezpečně vědět - vědecky objektivně - o svém vývoji, zjistím pouze majetkem několika specialistů svého oboru, takže ani to, co už věděl Darwin, zdaleka není v obecném povědomí společnosti.

Co horšího : za pár tisíciletí naší kultury, o níž máme písemný materiál, získal člověk

takové kvantum poznatků, pravdivých i falešných, že se sice odborníci dovedou do krve mezi sebou rvát o jejich správný význam a výklad, ale do vědomí - natož do podvědomí - průměrného člověka se nedostává téměř zhruba nic. Vyjma ortodoxně zaměřených příkázání k příslušnosti k té které dogmatické a primitivní ideologii či víře.

Řeknu drze odvážnou hypotézu :
někdy mi to připadá, že společenská moc /ať
církevní, kapitalistická či buržoasní anebo
naše "socialistická" / záměrně vtluoká do dětí
i dospělých své stupidní dogmata, aby v li-
dech umrtvila sebemenší zájem o tyto oblasti
lidského vědění. Není přece lepšího výchov-
ného prostředku, jak člověku zprotivit ně-
jakou ppravu, než když mu ji dáváme každý
den třikrát. A nic jiného. Masové oblbování.
Jak snadno se pak vládne takovému "věřícím"
anebo "socialisticky svobodným" lidem!

A nemějme péči o to, že by v dnešní vyspělé
společnosti - na západě či na východě - ne-
byly praktiky zmanipulovatelnosti člověka
propracovány ve vyšších kruzích do nejmen-
ších podrobností !

A je už zcela jedno, zda jedince, kteří zač-
nou vidět do karet vládnoucí skupině, zavřu
pod nějakou záminku do kriminálu či zakažm
mu publikovat anebo opepek zahrnu ho světskou
slávou a nabídnu mu katedru na nějaké za-
padlé univerzitě divokéhozápadu. "Umlčet"
lze jak postihem, tak i slávou a výsedami.
Avšak v žádném případě se "učení" těchto je-
dinců nezaveče do škol jako povinné vzdělání.
Vždyť ještě v době zcela nedávné se v které-
si americké státní "rezervaci" dovolovalo
vyučovat darwinovu nauku jen ve stejném roz-
sahu a společně s nevím kterou tamější ofici-
ální ~~křesťanskou~~ křesťanskou vírou ! O poměrech
u nás není třeba psát podrobně.

Kromě toho psychologie jako věda je poslední
děvečka z posledních a zcela v plenkách.
Je tož dáno obtížností předmětu této vědy
anebo má na tom podíl i neprostý nezájem
třídy mocných ve srovnání třeba s jadernou
technikou ?

Jak se pak tedy divit, když nejen v širokém
povědomí existuje spousta zcela zesterelých

předsudků a bludů, ale když i mezi lidmi dospělými a dokonce vysoce vzdělanými celkem neexistuje žádný zájem o "vědu o člověku" - ať je to filozofie, etika či psychologie nebo sociologie či přírodovědná antropologie.

A tak se konečně dostávám k poslednímu svému argumentu.

5/ Začnu příkladem z našeho denního života : problém tchyně a mladé rodiny. Osmočená tchyně nechá ve svém prostorném bytě bydlet mladou rodinu svého syna. Sama si ponechá jeden pokoj a kuchyni mají společnou. Máže sebevíce milovat či "milovat" svého syna, stejný vztah ke snaze najde jen stěží a zcela výjimečně, byť byle sebevíce mravně dokonale a třeba i humanitně vzdělaná a uvědomělá. A tak v dobrém úmyslu mladým pomáhat a plést se jim do domácnosti - v nejlepším případě - dojde k roztržkám a trpkosti na obou stranách. Důvod ? Egoismus, sobecká láska i k vlastním dětem, které chce mít podle svých představ zcela obdobně v téže kvalitě, v jaké chce mít své auto nebo šaty, dokážou zničit i zárodky či pozůstatky opravdové lásky.

Avšak zcela mylně tomu říkáme sobectví či egoismus! Vždyť výsledek tohoto "sobectví" je, že mladí vůči matce zatrpknou nebo docela pocítí nenávisť a stárí této tchyni pak vůbec nemíní závidět. Kdyby matka byla vskutku sobecká a myslela na svůj vlastní prospěch, pak bude vědomě, les docela říct plánovitě projevovat naprosto bezelstnou lásku, variant je bezpočet a každá jiná podle situace a individuálního případu, poskytne mladým naprostou samostatnost, bude záměrně jednat tak, aby si vzbudila jejich lásku a vděčnost. Pokud její "děti" nejsou vskutku mravní spodinou lidskostí, že i této bezelstností dokážou zneužít jen a jen ve svůj prospěch, a pokud matka jedná dostatečně takticky, pak nemůže být výsledek jiný, než že ji mla-

dí budou doslova nosit na rukách až do smrti.
Co to znamená ?

Pod vlivem abstraktních idejí humanity a lásky, které nám hlásá naše "vyspělá" kultura křesťanského i socialistického i demokratického humanismu a které jsou docela v rozporu s lidskou přirozeností člověka - šelmy, žijeme v zmateném bludišti všech možných předsudků o humanitní úrovni své vyspělé lidskosti povznesené nad ostatní přírodu.

A zatím matematika našich přirozených sklonností je zcela jednoduchá. Puť sebezáchovy, ^{svého} ~~svého~~ bezohledného prospěchu, nazývaný a pejorativním přívzvkem jako sobectví či egoismus, narcismus, lhostejnost k okolí a pod. to jsou základní lidské motivy určující naše vztahy k druhým lidem. Ve všem živém v přírodě nevidíme nic jiného. Když můj pes potká na silnici druhého psa těžce zraněného suterem, jde lhostejně dál. Je-li ale vycvičen, bude s nasazením vlastního života bránit svého pána před násilníkem. Nerozumíme psí duši natolik, abychom věděli, zda je to jen otázka výcviku /výchovy / anebo zda je to projev oddanosti, jakési psí lásky k pánovi. Ale pozor ! Je zcela běžné, chováte-li se ke svému psu krutě, že vás pokouše. Čili : miluje pána jen tehdy, má-li z toho prospěch. Nedovedu si představit, že by naše nynější lidská láska vznikala kdysi jinak.

Sobectví, bezohledný puť sebezáchovy jako projev vůle k životu. Základní tendence všeho živého v přírodě, mám-li přežít. A přežívá silnější, zdravější, vyspělejší jedinec, druh, rod, kmen, národ, společnost. Jen tak a ne jinak si dovedu představit náplň onoho bílého místa na mapě našeho vývoje od opočlověka ku dnešnímu homo sapiens.

Nelze tedy sobecké hledění si svého osobního

prospěchu považovat za negativní vlastnost člověka. Je to nezbytná nutnost živého jedince i druhu, atd., aby se mohl dostat na vyšší příčku svého vývoje. Hra o ing. Stodolovi krásně demonstrovala, jak bez egoismu není pokroku, ani ekonomického, ani technického, ani kulturního, ani mravního.

Příklady vskutku nezištné lásky, oběti, altruismu, které ve své historii i v okolí můžeme nalézt, to nejsou výjimky z pravidla nebo "pozůstatky" minulé vyšší mravnosti či přirozeného sklonu k dobru, jež věk techniky pokazil.

Náš dnešní svět, svět naší kultury za poslední dvě, tři tisíciletí, svádí nesmiřitelný boj o vyšší příčku lidství. Nikdo z nás neví, jak tato "příčka" bude vypadat. Nesporně se v naší kultuře musí vyskytovat průkopníci, kteří tento další vývoj předznamenávají. Možná tam vskutku láska bude přirozenou potřebou člověka a bude samozřejmá, jako je dnes samozřejmá potřeba řeči. Kristus i zrod křesťanské morálky zajisté svou podstatou zůstane mezníkem v budoucím vývoji člověka. Jsem si však téměř jistý, že to pro tu nejbližší příčku nebude ona dnešní utopická podoba lásky každého ke každému.

Kritický pohled na současnost nás však zatím na každém kroku přesvědčuje, že k tomu ještě máme daleko. Netřeba důkazů.

V článku prof. Černého /Dialog 2/3 1979 III/ o morálce absurdity je krásně podána pasáž pascalské "vypočítavé" lásky. Neznám lepší příklad, jenž demonstruje náš současný stav.

Možná, že i ona matka-tchyně z našeho příkladu nese v sobě zárodek vskutku nezištné lásky. Ten zárodek je však ještě tak slabý, že je denním životem ze krátký čas doslova utlučen tíhou denního života, života doslova bezohledně sobeckého. Ona matka má zajisté v sobě na

začátku dobrý úmysl, cosi spontánního v citu lásky ke svým dospělým dětem, snímž chce žít pod jednou střechou. Ale místo aby vědomě tuto lásku rozvinula do vyšší polohy, tak jí v sobě i ve svých dětech podvědomě ubíje. Pod vlivem své nevědomosti jedná doslova sama proti sobě. To nelze vskutku nazvat sobectvím, egoismem, puďem sebezáchovy - to je její omezenost, nevědomost, jedním slovem je prostě pitomá, velice slušně řečeno.

Co to znamená v řádu přírody? Je to projev života, jenž o svou sebezáchovu bájí zcela nedostatečně, zle, slepě, špatně. Nemá naději, aby vešla do "historie" jako vítěz, jako předvoj vyšší lidskosti. Chybí jí "zdravý egoismus", na naší úrovni už puďy samy o sobě nestačí, je nutno být vědoucí a vědomý. Být si sobecky vědom, že nězištnou láskou všechno vyhrát, mít schopnost tuto lásku v sobě rozvíjet, vědět jak. Možná dokonce stačí tuto lásku "pascalovsky" předstírat, hrát svou roli. Jak říká Černý, jednat jako věřící, a víra se sama dostaví.

Dnešní psychologie není a ještě asi dlouho nebude schopna poznat dokonale mechanismy činností našeho intelektu - té směsice citů, vůle a rozumu - jak jediné a školsky zůstale jsme dosud schopni mapovat své nitro. Nejsem a nebudu vědec-psycholog. Ani o krůček nepohnu svými názory dopředu a psychologii jako vědním oborem. Jedině o co se pokouším, je rozumovou úvahou, zkušeností svou i historickou oprostit naše vědomí od nánosů předsudků a bludů, pověr a iluzí.

To jsou tisícileté nánosy minulosti. Jsme-li jen trochu kritičtí, vidíme v době nedávné i současné takovou spoušť pověr - od pálení čarodějnic až po vyhánění zlých duchů - že by bylo čirým nesmyslem se domnívat, že všechno,

co si dnes myslíme a považujeme za humanitní ideál člověka a snažíme se uskutečnit, že je zcela prostě bludů a omylů. Má pravdu prof. Černý, když zjišťuje, že žádná morálka nemůže jít dále než ideální morálka křesťanská. To je však laika tak vysoko položená, že kdyby byla jednou realizována, člověk už nebude člověkem ale bohem. Křesťanská morálka ve své době učinila své. A není sporu o tom, že znamenala krůček člověka kupředu. Co je v ní progresivního, přežije věky, co je v ní utopií, samo odumře. Toto odumírání bludů vidíme kolem sebe. Nad abstraktní láskou vítězí síla a osobní prospěch, sobectví. Skutečně silná láska člověka, konkrétního člověka ke konkrétnímu člověku, rodu, knemu, společnosti atd. - ta už svedla leckterý vítězný boj s oněmi temnými "mocnostmi" v nás. Jedině silná láska má šanci na vítězství. Ta nevítězí nad sobectvím, ona využívá sobectví k svému prospěchu.

Tajsem chtěl dnes říct obyčejným jazykem člověka, laika, Filozofa. Mohl bych skončit. Nechť na Tobě, příteli, abys uviděl souvislost celého dnešního dopisu - zastavení. Od Vaculíkova "to není politika, to je křeč", přes Charvátovo "život je nepravděpodobná odchylka od schémat, jež vládnou vesmírem", "pochopení života do budoucna nesou nejzdařnější a nejvyspělejší jedinci", přes Carillovu "reformu proletářského násilí" - a tedy násilí jako projev bezohledného sobectví, až po Kunderovu slepotu, způsobenou zřejmě ztrátou živého styku s realitou i extrémními postoji, produkujícími iluze a mýty, až po rozpor člověka, vykořeněného svou příslušností k elitě z půdy "obyčejného" člověka, až po rozdíly "manifestace pro něco" a skutečným životem pro něco.

Avšak už tři naše dopisy - zastavení mne nutí k částečné rekapitulaci. Četl-li jsi po-

zorně a přemýšlivě, příteli, četl-lis dokonce i mé předchozí dopisy, poznámky k Melinovi zejména, měl by Ti být zřejmý obrys obrys kostry mé osobní filozofie. Co VÍM; co vím, že NEVÍM; co MUSÍM, co chci poznat, co miluji, co zevrhuji.

Vím, jak je nesmírně těžké umět se vcítit do myšlení druhého, pochopit ho, poznat, co musím respektovat a s čím nemohu souhlasit, proti čemu se musím vzepřít. Usmívám se. Vím totiž příliš dobře, že se mi zatím nepodařilo - vyjma jednoho z Vás - ani probudit dostatečný zájem, ani Vás přinutit ke skutečnému ZASTAVENÍ. Většinu z Vás život žene, místo abyste sami život hnali, abyste život TVOŘILI. Vždyť jeden z nejbohatších z Vás mi píše "nevím, co mu dám, jsem prázdný až duním".

Pokusím se proto o stručnou rekapitulaci sám, A vezmu si na pomoc stručná jména - Patocku, Fromma, Exupéryho a koho vím ještě. Obyčejnou řeč obyčejného člověka zaměním za řeč filozofů. Jen se pokusím o co nejsrozumitelnější formulaci, protože jinak mezi řečí filozofů a chápáním laika leží nepřekonatelná bariéra. Buď jde filozof k laikovi a své myšlenky popularizuje, anebo laik musí najít čas na dlouhé roky studie a to je ve Vašich podmínkách nerealizovatelné.

Stojím jen a jen na této zemi v tomto svém životě. Tajemno metafyziky mne neláká, pokud do něho nelze proniknout "objektivním" poznáním. Spekulativní konstrukce, abstraktní výmysly odtržené od reality, pyramidy domněnek, byť zdánlivě logicky stavěné, a vůbec všechno abstraktní jako pravda, dobro, láska, život, prohlížím s kritickou nedůvěrou a poměřuji svou pozemskou příslušností k přírodě.

U nikoho než u Petočky jsem zatím nenašel jedrnější a zemitější vyjádření základního filozofického principu, který už znali starší Řekové /Herakleitos/ : PANTA REI, všechno je v pohybu, vše se mění. Ve svém Aristotelovi, v knize, v níž Petočka zkoumá historii myšlenky o pohybu jako principu celého světa od starších Řeků až po Hegela, říká nakonec zcela jednoduše :

Život je neustálý pohyb vpřed, plynulá cesta i bouřlivá cesta střídavých vzrůstů a pádů, dobývaných pravd i utrácených omylů, návratů a opětovných výbojů.

Cesta.

Nezbývá tudíž, než-li jít - a občas se zastavit, snad i ohlédnout, odpočnout a nabrat nových sil. A znovu jít. Odevzdat štetetu a meč, vyčerpat síly a zcela přirozeně odejít v nic. Tak bylo, jest a bude.

Tajemství zrodu, organizace i řízení světa, ve smíru i života budí ve mně úctu i obdiv, avšak nikoliv hrůzu a nenáchází nic, co by ve mně vyvolávalo příčinu či počnět k domněnce, že kdysi v nekonečnu či "všude" existuje nějaký bytostel, stvořitel či bůh.

Právě naopak, genius lidského poznání, jenž krok za krokem přichází na kloub onomu tajemství pohybu - a jsme teprve na začátku ! - odstraňuje nános bludů, předsudků a mýtů, jež vznikaly v pravěku našeho rodícího se vědomí i vědění a poznenáhlu ukrajuje z našeho "metafyzického" přírody a převádí je na strohou řeč vědeckého poznání. Veškerá živá náboženství v naší době nestačí se přizpůsobovat zrychlujícímu se obrátkám lidského poznávání. Ještě mezi námi žijí pamětníci doby, kdy v žádném lidovém kalendářu nechyběl přesný údaj počtu let od doby "stvoření" světa. Reformace a re-

formy křesťanství nestačí tempu zrychlujícího se poznání a přímo úměrně k této skutečnosti pokulhává za špičkami vědeckých objevů pronikání nesporných vědeckých poznatků do vědomí a podvědomí obyčejného člověka.

Stále ještě obrovské, bílé místono mapě lidského vývoje člověka od zvířecí "duše" po dnešek čeká na svého Einsteina, který se zřejmě ještě nemarodil. Jména lidského předvoje jako Charvát, Piaget, Exupéry a stovky dalších připravují půdu k jeho "příchodu", tak jako desítky význačných přírodovědců připravovali půdu evoluční teorii relativity Alberta Einsteina, jenž je nesporně největším mezníkem a rozhraním mezi dvěma etapami vývoje našeho poznání.

Asi ještě nebyla napsána kniha - nebo ji neznám, - která by důkladně popsal zmatek a spoušť, kterou v prvních desetiletích našeho století vyvolala Einsteinova teorie v hlavách nejen přírodovědců, ale i filozofů. Velcí duchové jako Bergson a jiní se před tváří vědy jen zesměšnili zoufalým popíráním Einsteina, a plná splikace teorie relativity na společenské vědy dodnes není skončena.

Přitom si skromně přiznejme, že Einstein není milníkem prvním ani posledním. Neznámí Einsteinové naší minulosti, mající "ne svědomí" vznik vědomí našeho konce, vznik písma, moment lidské historie, kdy člověk začal pochovávat své mrtvé, přechod člověka z pralesů do stepí, "neolitická revoluce" před desítkami lety, to jsou einsteinovské milníky na cestě k naší dnešní lidskosti - anebo k budoucí lidskosti přes naši dnešní "ještě nelidskost."

Cesta člověka k dnešku.

Nás hrozně zajímá budoucnost. Obliba Verne-

vek, utopii a futurologii, science-fiction to víc dostatečně dokazují.

Já bych raději četl literaturu právě opačného druhu : na jakém stadiu lidského vývoje projevil se u člověka třeba soucit. Za jakých okolností ~~se~~ se poprvé u člověka objevil soucit s nemocným druhem. Zřejmě to muselo být spojeno s rodicím se ~~právním~~ vědomím, že jako jedinec jsem smrtelný. Je mi líto, že nemohu najít "svého" spisovatele, když věda před tímto zejícím bílým místem na mapě člověka stojí bezmocná, nemohouc se zachytit ničeho, než výchozího a konečného bodu - a ani tyto body nejsou zdaleka vědecky poznány.

Není snad sporu o tom, jak by nám zmapování těchto bílých míst pomohlo k strážlivějšímu hodnocení sebe samých dnes. Jaké kvantum dnešních "poznatků" a "jistot" by se přestěhovalo do přihrádky předsudků a mýtů dnešního našeho "pravěku".

V minulém dopisu jsem se snažil podněcovat Tvůj zájem o vztah mezi vědou a filozofií, i Filozofií Tvé osobní "víry", vztahem "pravdivosti" našeho poznávání, jeho omylů i bludů.

V dnešním dopisu se stále a z různých úhlů dotýkám otázky dobra a zla. Je člověk od přírody zlý nebo dobrý, či má v různých dobách, v různých podmínkách různé tendence k dobru nebo zlu, a co je to vlastně dobro a zlo ?

Je-li pro mne výchozím bodem člověk-zvíře, bojující o svůj život, o přežití lidského rodu v zápase s přírodou, o právo na existenci, ba dokonce o nadvládu všemu živému na této zemi, pak ve své "přirozenosti" nemůže být jiný než bezohledný násilník vůči svému okolí, egoista a prospěchář. Bez této vlastnosti "vlastní" všemu živému, a "přirozenou" láskou a dobrotou, která nedokáže ublížit ani

mouše by dodnes jedl kořínky a chroustal semínka.

Poslechněme si, co o této lidské "přirozenosti" říká zasvěcený lékař lidských duší Erich Fromm, vycházející přitom z Freudovy psychoanalýzy.

Původní stav člověka - v raném dětství - je stav narcismu, kdy člověk ještě nenašel žádné vztahy k vnějšmu světu. "Normální" dospělá osoba je taková osoba, jejíž narcismus se zredukoval na sociálně přijatelné minimum, sníž přitom plně vymizel. Freudovo pozorování ověřuje dnes každodenní zkušenost.

Částečný narcismus, který je právě na rozhraní mezi zdravím a psychickou chorobou, se vyskytuje u některých osob dosáhnuvších neobyčejné moci /farsonové, Stalin, Hitler, Trujillo/.

Psychóza je stav absolutního narcismu, v němž osoba zpřetrhala všechna pouta s vnější skutečností a skutečnost nahradila vlastní osobou.

Jak se projevuje narcismus u normálních lidí :

- 1/ postojem k vlastnímu tělu /táž věc, jež je ve spojení s vlastním tělem příjemná je nepřijemná, když je spjata s tělem druhého/,
- ~~narri~~ 2/ narcistická osoba nedokáže vnímat skutečnost, v níž je druhá osoba, jako odlišnou od své vlastní,
- 3/ přehnaná péče o vlastní zevnějšek a hypochondrie,
- 4/ morální hypochondrie není podstatně odlišná;
- ~~5x~~ člověk se obává, že se proviní; zdánlivě vypadá jako svědomitý, morální, soustředěný na druhé, ale ve skutečnosti je soustředěn jen na své svědomí,
- 5/ v mnoha případech je narcistická orientace skryta za postoj zdánlivé skromnosti a pokory; ve skutečnosti chápe tuto pokoru jako objekt svého sebeobdivu.

Všem formám je společný nedostatek vrozeného zájmu o okolní svět.

Není snadné někdy rozlišit narcistickou osobnost od člověka, který se podceňuje nebo je sobecký. Čím je narcismus intenzivnější, tím méně je osoba ochotna přiznat chybu nebo jakoukoliv oprávněnou kritiku se strany druhých.

Narcismus si někdy volí jen část své osobnosti, např. čest, majetek, penis a pod. Osoba, jejíž já je představováno jejím majetkem, snese snadno ohrožení své důstojnosti, avšak ohrožení svého majetku považuje za ohrožení svého života.

Nejčastější případ narcistického přilnutí je láska k vlastnímu dítěti.

Příroda vybavila člověka velkou mírou narcismu, aby ho uschopnila k tomu, co je nutné pro zachování života. Protože instinktivně sparát člověka ztratil mnoho ze své výkonnosti, narcismus tu bere na sebe velmi důležitou a nutnou biologickou funkci.

Všechny velké církve jsou příkladem směsi narcismu a sil působících proti. Při vývoji humanistických a narcistických tendencí v Evropě /v církvích, státech, třídách/ převládaly narcistické tendence natolik, že přivedly svět na pokraj zkázy.

Rozvoj vědy sbižuje narcistický vliv, avšak stále většina profesionální vědy zůstává pouhými techniky a neosvojila si vědecký ~~působí~~ ~~postoj~~. Naopak - věda vytvořila nový objekt narcismu: techniku.

Cílem člověka je překonat vlastní narcismus. nejradikálnější tento princip vyjadřuje buddhismus. Boj proti modloslužebnictví je zároveň bojem proti narcismu.

Žijeme v historickém období charakterizovaném ostrým rozporem meziintelektuálním vývojem člo-

věka a jeho vývojem mentálně emocionálním,
který ho stále ponechává na stupni, kde se
projevují patologické příznaky narcismu.

Není žádná odpověď na otázku, zda to nepovede ke zkáze člověka. Lze jen konstatovat optimální možnosti, jež by mohly člověku pomoci,

- 1/ změnit objekt narcismu /místo národ či třída dosadit jako narcistický objekt lidstvo/,
- 2/ nadnárodní organizace,
- 3/ vyřešit, jak zredukovat individuální narcismu
- 4/ posunout ~~vzrůstání~~ výchovu od technické orientace k orientaci vědecké,
- 5/ využívání humanistické filozofie a antropologie spojené s výchovou k toleranci,
- 6/ rozšíření sebevědomí, překročení vědomí a osvětlení sféry sociálně nevědomého povede k tomu, že člověk bude schopen udělat v sobě zkušenost s celým lidstvem; zakusí v sobě skutečnost, že je hříšník i světec, dítě i dospělý, zdravý i nemocný, normální i blázen - že v sobě nese to, co lidstvo bylo a bude.

To vše může být účinné jen tehdy, když se podstatně změní podmínky : Humanistický industrialismus, decentralizace, odpovědnost člověka, všeobecné ozbrojení.

Otázka, zda je člověk v podstatě dobrý nebo zlý, byla předmětem staletého zkoumání.

Dnes, kdy národy uvažují o tom, že k vyhlazení svých nepřátel použijí těch nejničivějších sil, má odpověď na tyto otázky klíčový význam. Jsme-li přesvědčeni, že je člověk svou přirozeností náchylný k ničení, že v lidské povaze je zakotvená nevyhnutelnost používat síly a násilí, pak náš odpor k stále vzrůstající brutalitě bude stále slabší a slabší.

Hledisko Starého zákona je, že člověk je schopen obojího, že má schopnost k dobru, ale také ke zlu. A že musí mezi dobrem a zlem volit. Dokonce ani Bůh se do této jeho volby nevměšuje.

Křesťanství se vyvíjelo jinak. Adamova neposlušnost byla pojata jako hřích. Jako hřích tak těžký, že zkeřčil jeho přirozenost a s ní i přirozenost jeho potomků. Z toho se člověk nemohl vymanit vlastním úsilím, ale pouze božskou milostí, sestoupením Krista a poskytnutí možnosti těm, kdo spásu přijali. Ale dogma o prvotním hříchu nezůstalo ani v církvi bez opozice. Právě to však způsobilo záplavu kacířů.

Renesanční a osvícenští myslitelé však udělali drastický krok v opačném směru. Tvrdili, že všechno zlo v člověku není vlastně nic jiného, než výsledek okolností a že tedy člověk ve skutečnosti nemá žádnou volbu. Víra v lidskou dobrotu byla výsledkem bouřlivého pokroku, který započal již v renesanci.

Naproti morální bankrot západu, mající počátek v první světové válce a sahající přes Hirošimu do dneška, přinesl sebou znovu tradiční víru v lidské zlo. To působilo jako partijed vůči podceňování sklonu člověka ke zlu.

Pro člověka s dlouhou klinickou praxí by bylo příliš obtížné podceňovat destruktivní síly v člověku. Stejně tak je to nesnadné pro člověka, který od první světové války pozoruje vzrůstající brutalitu.

Je tu však nebezpečí, že pocit bezmoci, který přepadá lidem dnes a který stále nabývá na síle, by mohl vést k tomu, že by přijali svou novou verzi zkaženosti a hříchu.

Takový názor, který se někdy vychloubá svým krajním realismem, je nerealistický ze dvou

důvodů, ze prvé proto, že intenzita destruktivních ~~xxx~~ sklání v žádném případě nezahrnuje i to, že se nedají přemoci, nebo že jsou dokonce v převaze. Druhý omyl tkví v předpokladu, že války jsou primárním výsledkem psychických sil. Je však nadmíru jasné, že války jsou výsledkem politických rozhodnutí vůdců odvážít se jich, ať už z jakéhokoliv důvodu. Tito lidé se neliší od obyčejných lidí. Jsou sobečtí, jsou jen málo schopni vzdát se jakékoliv osobní výhody ve prospěch druhých, nejsou však ani krutí, ani neřestní. Když se takoví lidé, kteří by v normálním životě udělali pravděpodobně víc dobrého než zlého, dostanou do postavení, v němž mají moc, kde mohou rozkazovat miliónům a mít pod svou kontrolou ty nejničivější zbraně, mohou napáchat nesmírně mnoho zla. V občanském životě by snad nanejvýš mohli zničit konkurenta, v našem světě mocných a suverénních států mohou zničit lidstvo. Hlavním nebezpečím pro lidstvo je obyčejný člověk s neobyčejnou mocí, a žádný ďábel nebo sadista.

Ale právě tak jako člověk, aby mohl bojovat, potřebuje zbraně, potřebuje k tomu i rozvášněnost, nenávist, rozhořčení destruktivností a strachu. Jinak by nebylo možné přimět milióny lidí, aby riskovali životy a stali se vrahové. Tyto vášně jsou nutnými podmínkami odvahy k válce. Nejsou příčinami, stejně jako pušky a bomby.

Zbývá tedy otázka, zda v hlubinách člověka musí či nemusí existovat ne-li destruktivní impulzy, pak tedy hluboká lhostejnost k životu.

Poukáží alespoň na tři jevy, které podle mého názoru vytvářejí základnu pro nejhorší formu lidské orientace. Je to láska k smrti, zhoubný narcisismus a symbiotický incestuální fixace.

Co Fromm myslí pod pojmem "symbioticky incestuální fixace" lze zhruba vystihnout "vrozenou touhou či potřebou krve-smilství".

Jsou-li tyto tři jevy spojeny, vytvářejí syndrom /souhrn příznaků/ rozpadu, který nutká ničit za účelem zkázy a nenávidět za účelem nenávisi.

Syndrom růstu jako jeho protiklad se skládá z lásky k životu, z lásky k člověku /jako protiváhy narcismu/ a z nezávislosti /jako protiklad symbioticky incestuální fixace/.

Jenom u menšiny lidí je jeden nebo druhý syndrom plně vyvinut. Nedá se však popřít, že každý člověk kráčí kupředu tím směrem, který si zvolil. Směrem ke smrti nebo k životu, směrem k dobru nebo ke zlu.

Dítě začíná život s vírou v dobro, lásku a spravedlnost. Kojenec má víru v prsy své matky, ví, že je připraveno ho přikrýt, je-li zima, starat se o něho, když je nemocen. Tato víra může být vírou v matku, otce nebo jakoukoliv osobu nebo se může projevit i jako víra v boha. V mnoha jedincích je tato víra otřesena již v útlém věku. Dítě slyší otce v nějaké důležité věci lhat, vidí jeho zbabělý strach z matky, když je ochoten i dítě zradit, aby ji uklidnil, je svědkem pohlavního styku rodičů a může si odnést dojem, že otec je zvíře, je nešťastné a poděšeno a žádný z rodičů to nepostřehne, ba dokonce, když jim to řekne, nevěnují tomu pozornost.

Původní víra v lásku, pravdomluvnost a spravedlnost rodičů jeptřesena ještě mnohokrát. Ztráta této víry vede někdy u dětí nábožensky vychovávaných přímo ke ztrátě víry v boha. A není rozdíl v podstatě mezi vírou v osobu nebo v boha. To, co je ztraceno, je vždycky víra v ži-

vot, možnost doufat v něj. Je jistě pravda, že každé dítě prochází celou řadou desiluzí. Na čem tu však záleží je hloubka a krutost jednotlivého zklamání. Tyto zkušenosti udělá dítě nejčastěji ve věku, který si později již těžko pamatuje. Ke konečné ztrátě dochází až ve věku mnohem pozdějším. Po zradě přítele, učitele, milanky, náboženského či duchovního vůdce. Zřídka kdy je to jeden jediný případ, ale spíš řada drobných zkušeností.

Reakce na takovéto zkušenosti jsou různé. Jedna osoba může reagovat tak, že ztratí svou závislost na osobě, jež ji zradila tak, že se stane sama nezávislejší, a že získá schopnost nacházet nové přátele, milované bytosti a podobně, na něž se spoléhá a v něž věří. To je ta nejžádoucnější reakce na zklamání. V mnoha ostatních případech zůstává člověk skeptický, doufá v zázrak, zkouší další lidi, anebo se nekriticky vrhá do náruče nejbližší autority, aby získal svou víru zpět. Mnohdy překonává své zoufalství, že ztratil víru tím, že se početile honí za světskými cíli.

Tuto tendenci k životu pozorujeme u všech živých bytostí kolem sebe : u trávy, která se prodlírá mezi kmeny ke slunci, u živočichů, který bude bojovat až do konce, aby unikl smrti, u člověka, který proto, aby si zachoval život, udělá téměř cokoliv.

Tendence zachování života a boje proti smrti je nejzákladnější formou biofilní orientace a je běžná všemu živému. Jelikož je to tendence pouze zachovat život, představuje pouze jeden z aspektů puđu k životu.

Druhý aspekt je pozitivnější. Živá bytost má tendenci integrovat a spojovat se, směřuje k tomu splývat s odlišnými a protikladnými entitami /bytostmi/ a žít růst strukturálně.

Sjednocený a integrovaný růst je charakteristický pro všechny životní procesy. Nejenom pokud jde o buňky, ale také pokud jde o citění a myšlení.

Tolik Erich Fromm.

Milý příteli, po těchto obsáhlých citecích z Frommovy knihy "Lidské srdce - jeho nadání k dobru a zlu", Praha 1969, nemusím zdůrazňovat, které moje názory pochází právě od něho. Čemu jednoduše říkám "bezohledný egoismus, sobectví", pro to má Fromm, vědec, sociolog a psycholog, přesně vypracovaný slovník pojma jako narcismus, nekrofilní/s biofilní/orientece, syndrom rozpadu atd.

Jě to jedné z nejpoutavějších knih, které jsem v životě potkal. Naše "marxistická" kritika o Frommovi říká, že mu chybí "ekonomický, sociologický a politický realismus" /Jiří Cvekl : Obraz člověka/současná psychoanalýza/. Copek asi chybí podle Fromma Cvekelovu "marxismu"...

Jeden vynikající učitel filozofie, Oswald Külpe, napsal koncem minulého století tak ~~rychle~~ dobrou učebnici "Úvod do filozofie", že byla přeložena do všech světových jazyků a dodnes platí za jednu z nejlepších /nikoliv u nás/.

Oswald Külpe píše :

Lidské činy nejsou ve své viditelné skutečnosti ani dobré ani zlé. Zatímco estetické přísudky, "krásný", "ošklivý", vztahují se na pozorovatelný jev sám, podmínkou etického hodnocení nějakého jednání jsou naše názory o účelu, jemuž slouží, záměry, z nichž vycházejí, smýšlení, které vyjadřují. Shrneme-li všechny tyto subjektivní podmínky nějakého jednání pod jeden pojem VŮLE, pak pochopíme

pravdivost Kantovy věty : "Nikde ve světě, ba vůbec ani mimo něj nelze si myslet něco, co by bez omezení mohlo být pokládáno za dobré, než jediné dobré vůle."

Etika vzala si nyní za úkol, aby pojem dobrého, mravně hodnotného určila s všeobecnou platností a vyložila jednotlivé formy jeho projevu. Ale rozmanité pokusy, které v tomto směru byly učiněny, nevedly dosud k žádnému obecně uznanému výsledku. Co do rozmanitosti, ba vzájemného odporu jednotlivých teorií, rovná se etika metafyzice. Pouze v jedné věci se všichni etikové shodují:

že totiž pokládají příkazy, normy, ideály pro lidi za závazné, určité cíle za zvláště nutné, spřítelí motivy za dobré, kdežto v obsahu platných odhadů, pravidel, cílů a úmyslů se podstatně různí.

Jako přesvědčený "neznaboh" nemohu si odpustit, abych nakonec proti Külpeově upřímné snaze o co nejobektivnější posouzení etických problémů neuvedl názory křesťanského filozofa Adolfa Rülkeho "O původu mravního svědomí", Brno 1941, jenž hájí dogmatickou křesťanskou pozici, že mravní zákony dané Bohem jsou věčné a absolutní, neměnné.

"Absolutní moment je dán ve svědomí jakožto nositeli a strážci zákonů božích. Vede nás k dobrému a zdržuje od zlého. Je to nezhasšená jiskřička, jež zůstala v padlém člověku."

A jako hlavní argument proti relativnímu chápání mravnosti uvádí, že "při malých individuálních rozdílech shoda mravních názorů převažuje. O tom, co je nízké a slechetné, co je dobré a zlé, panuje vcelku mezinárodní souhlas."

Jiným "důkazem" je pak to, že ateisté nemohou

"dokázat", že Bůh neexistuje.

Avšak nejvíce mne šokuje věta přímo z předmluvy jeho knihy : "S osobami neodešly jejich ideologie, které byly do lidu soustavně po léta /už od národní školy/ vštěpovány."

Považuji toto za nejmarkantnější ukázkou, jak i vědec-filozof dokáže zhřešit proti logice nejen jako vědě, ale i jako logice selského rozumu.

Jeho tvrzení je stejně "logické", jako kdybych dnes za "důkaz" správnosti "marxistické" ideologie uváděl, že jen tato a žádná jiná víra se již po léta do lidu nevštěpuje. Bodejť...

O "vcelku mezinárodním souhlasu" už se ani nemíní, když vlastně nepíší stále o ničem jiném, než o stálém panujícím "nesouhlasu" od sporů a třenic drobného a denního života manželského a rodinného až po spory velmocí, závánějící v našem století předzvěstí konce člověka.

Jsme tedy dobří nebo zlí ?

S Frommem i Kulpem opěkuji : ani dobří, ani zlí. V podmínkách dnešního i včerejšího světa, až na malý zlomek procenta, jsme slabí a špatní
Dejte nám - komukoliv z nás - neobyčejnou moc, a v zápětí uvidíte, jak jsme "obyčejní".

Včera jsem si hrůzu z "vrozené" mravnosti uvědomil v plném rozsahu. Přišel ze mnou jeden z nejortodoxnějších věřících, které znám. V očích plaménky radosti z toho, že současné zdražování je předzvěstí krachu. Jedním dechem vyslovoval slova demokracie a mílka... Ta slepota je až neuvěřitelná.

A přece jsem s prof. Černým přesvědčen, že naše kultura je v podstatě optimistická.

L.

- o - o - o -

/2.pokračování/

- LI a padal déšť a byl tak těžký
a byl tak sám a beze jména
a každá kapka byla hřebík
ukovaný za studena
- LII pračlenko to byl šťastný den
a přinesl nám krásné sny
když usnul večer na bělidle
v dešťové vodě vypraný
- LIIL~~xx~~ hrst slámy u kuchyňských dveří
a leží tma už od večera
vlaštovky loučily se včera
a celý letošní den je z perí
- LIV andělé padlí nikdy nepovstanou
zčernali ve světlíku tká
pavouček sít a nenalezli vinu
a proto hledají už jenom viníka
- LV ta nemá slova vypůjčím si od ryb
bude je říkat vroucně pod vodou
a ani trochu nebude mi líto
jestli se utopí a na břeh nedojdou
- LVI a není spolehnutí na tmu
to ticho bolí jako svět
a hluchý chtěl by naslouchat mu
a slepá nehle uvidět
- LVII když ze potopy stouply vody
popadal noe sotva dech
a ještě musel lenochody
do archy nosit na zádech

- LVIII je tolik smutku lze ho zdvíhat
na břehu moře vystavět
si z něho dům a neotvírat
kambalám dveře třista let
- LVIX poražené armády less ustoupily za obzor
kameny zvyklé čekat čekají a smog
v kosatcích pění pýchota lišejníků
chystá se k protisteči a sestupuje z hor
- LX nechťejí být utrhnuta
a spíše z vůně nežli z kostí
zraje až do kulata pádu
a kutálí se do věčnosti
- LXI líbeček dávný z časů maminčiných
pověra ráže na prut ořesaná
aby smrt u nás nesešla si za stůl
nesmělo prádlo viset do rána
- LXII na novém zélandě pták kivi
láme si hlavu moc se diví
zatímco kolem bouří vřídla
že zobák má a nemá křídla
- LXIII ta studáněčka nikdy nelže
v té hrotce vody pravda spí
a lživé slovo na dno klesne
a navěky se utopí
- LXIV kukačka pláče celá v mosazi
a ze železa panebože les
je natřen miniem a odolává rzi
a bez ostychu roste do nebes
- LXV napít se plaché laně chodí
ze horkých nocí z mého dne
jsem důlek čisté svěží vody
a postýlka hvězd stříbrná
- LXVI na nebi oblak jako krásná ryba
přeplouvá měsíc v travách ještě zní
volání cvrčků člověka to bolí
jako řez napříč jako zranění

- LXVII tak skvostné jako diamanty
a jako perly bez pýchy
průzračné kapky vody leží
na velkých listech řeřichy
- LXVIII třeba se nedotýká okraje
básník se jako včela brání
a tomu koho poranil
daruje vlastní umírání
- LXIX ať hore nebo dole značky
na světě není nic tak zlé
jak sedět za trest po škole
když sládnou hrušky ovesňáčky
- LXX ve stodolách selme zevěšené ticho
medvědi snů mých úly vybrali
čas zastavil se v dávné budoucnosti
ze humny bude navždy bývalý
- LXXI lnu ke lnu jak jsem nikdy nelnul
a kulatý jak tírna lnu
sám do sebe jsem celý velnul
a zpátky už se nevylnu
- LXXII na koni páv a smrt a moruše
na sadě hvězda rozlomená
o hřeben střechy koník nekluše
před chvílí klusal ještě ze erbena
- LXXIII a jejich hanbu necháme jim
a z potu tváře v duši slení
budeme čekat stranou houslí
nepoznání a nepozvání
- LXXIV strom jako pták a s jedním křídlem
v zemi
kolikrát za den pozpátku se smráká
básníci básně skládají jak z vozu
a leopard si staví sněhuláka
- LXXV važiči ticha směnárníci růží
ti kteří pletou ze slov tenata
pro bosé ptáky roznašeči žízně
a dráteníci pastí ze zlata

/pokračování/

DEMOKRACIE = DÉMOS-Kratis či DÉMON-Gratis

/vláda lidu či zlý duch zdarma/?

=====

"Krise moderního intelektuála není ničím jiným než úpědkem vědomí totožnosti vzdělanectví a ideje svobody."

Václav Černý,
O povaze naší kultury, 197:

"Fanatismus úzkého specialisty se velmi dobře snáší s obecnou mravní slepotou."

Václav Černý,
tamtéž.

Dodejme hned na začátku pro úplnost, že profesor Václav Černý ve své jedinečné úvaze "O povaze naší kultury", když hovoří o významu samého pojmu demokracie v naší kultuře, říká víc než výstižně :

1/ Demokracie je pouhý důsledek liberalismu, jakožto úsilí o osvobození člověka v nejvšeobecnějším smyslu, je PROSTŘEDKEM liberalismu na poli politicko-sociálních vztahů.

/Nutno přitom zdůraznit, že prof. Černému je pojem liberalismu nadřazen pojem socialismu; pojem socialismu je v pojmu liberalismu již obsažen./

2/ Demokracie je spíše obecným stavem politické společnosti než zcela určitou formou vládního režimu.

/Proto známe konstituční monarchie, např. Anglie, které jsou nesrovnatelně demokratičtější než mnohé republiky./

3/ Kontrola podléhá v demokracii vše, co by mohlo zneužít svobody k nabytí nenáležitě moci výsady /zcela nezasloužené/ jedněch na úkor druhých.

/Demokracie tedy uznává přirozené, apriorní právo kritiky nad sebou, že sebe samu nikdy nepokládá za dovršeno a dokonalou, že je vždy CESTOU či metou v nekonečnu./

4/ Demokracie je forma politického soužití lidí založená na účtě k člověku a nabízející mu nejlepší MOŽNÉ podmínky pro jeho svobodnou seberealizaci.

Tak jako o všech lidských problémech, tak i o demokracii byly popsány stohy stran a knih od starých Řeků přes mnohé Američany a Francouze z rodu Whitmanů a Voltairů, přes Lenina i Massyryka až ke "Žhavému" dnešku.

Co je tedy demokracie ?

Důležitější než jakákoliv definice je zaprv nutno si uvědomit, že slovo "demokracie" má v podstatě dvě zásadně odchylné významy:

- 1/ demokracie jako forma vlády ve státě,
- 2/ demokracie jako stav vědomí lidí,
- 3/ demokracie jako vývojová tendence naší kultury od temného pravěku ke dnešku - možná ještě temnějšímu.

Obecné povědomí lidu zná povětšinou jen význam první, a mluví-li se o demokracii, myslí se tím určitá forma vládního systému, kterou nám někdo může přidělit nebo uzmout. Lidé si naprosto neuvědomují, že pro skutečně demokratickou formu vlády nestačí zakotvit v ústavě jakási práva a povinnosti, ale že tato práva a povinnosti musí lidem nejprve přejít do krve. Aby mohla přejít do krve, musí být lidé uvědomělí - tedy být si čehosi vědomi - a aby mohli být uvědomělí, musí být vědoucí, tj. vzdělaní, a to nikoliv jedno-

stranně a technicky, ale humánně, tedy politicky, mravně a filozoficky. A jsme opět u kulturního abecedařství dnešního člověka jako příčiny vši naší bídy, o níž prof. Černý říká, že je "úpadkem vědomí totožnosti vzdělanectví a ideje svobody". Takto a v tomto smyslu nevzdělaný člověk nemá totiž pocit potřeby "být svobodný", nemá dokonce ani pocit potřeby být pravdomluvný, čestný atd. Takový člověk není ani ve vlastním slove smyslu sobecký, ale jen zistný, zeslepený, hnán touhou po moci, majetku a materiálním prospěchu. A v to nesčetných kombinací se zbytky ~~zvrácenosti~~ či zárodky svědomí a strachu od Einsteinovy "morálky stáda vepřů" až po Frommův "morální narcismus".

Požadavek humánního vzdělání neznamená, že každý má být filozofem, historikem či politologem, ale dnešní složitý stav organizace společnosti vyžaduje, aby každý ovládl základní abecedu vědeckého myšlení. Zhruba to znamená, že populárně naučná literatura z oboru společenských věd má každému být nejen přístupná, ale má mít v sobě základní zájem vypěstovaný již rodinnou a školskou výchovou, asi v tom smyslu, jako dnes doveďeme v každé rotoletosti vypěstovat již v dětských letech zájem o řízení automobilu a vůbec o techniku.

Vraťme se však k demokracii dneška, k důsledkům, které všichni neseme na svých bedrech, vědomě i nevědomě, aktivně i pasivně, k důsledkům, které pro nás dnes vyplývají z předchozího rozboru pojmu "demokracie". Dodejme hned, že tyto "důsledky" jsou více než zmatené již v samém pojmovém babylonu, který nám dovoluje tvrdit, že "leckerá" monarchie je demokratičtější než lidová demokracie, a který je nejpropletenější až do čiré nesmyslnosti a nesmyslnosti v ideologickém boji mezi Západem a Východem, kdy totality soukromého i státního kapitálu se navzájem obviňují z fašismu a samy sebe prohlašují za nebetyčné naplnění demokratických ideálů.

Z předchozích odstavců je zřejmá přímá souvislost i protikladnost pojmů

DEMOKRACIE /=diskuse/ x DIKTATURA /= násilí/

které se v praxi politického života společnost rozdrobují do dílčích dvojic konkrétních jevů:

život na svobodě	x	kriminál
úcta k člověku	x	násilnictví
právo	x	povinnost
svoboda a volnost	x	útlak a násilí
angažovanost	x	lhostejnost
odvaha	x	zbabělost
hrdinství	x	střech
radost	x	úzkost
etd.		

V praxi však naprosto nemůžeme najít - ani sami v sobě, ani ve společenských vztazích mezi lidmi - žádný z těchto jevů sám o sobě, ale vždy jen ve spleťtých souvislostech se všemi ostatními i se všemi jejich protiklady.

Chtějme proto vždycky mít na paměti, že ať o těchto věcech mluvíme ~~exaktně~~ s kýmkoliv nebo čteme cokoli, musíme mít nejprve jasno, co jednotlivé pojmy pro nás znamenají svým obsahem co oni znamenají pro našeho partnera, jaké jsou hlediska našich "vyšších principů" /morálka, politické přesvědčení, náboženství etd./, ze kterých určujeme své ideály a soudíme ty druhé.

Bez vědomí těchto souvislostí je zbytečné a zcela neužitečné cokoli říkat a cokoli číst. Bez vědomí těchto souvislostí je vůbec zbytečné o čemkoliv přemýšlet. Bez vědomí těchto souvislostí je signatář Charty 77 jednou zločinec a jednou bojovník za svatá práva lidu, bez vědomí těchto souvislostí je vládní představitel jednoho fašista a jednou demokrat, při čemž PRAVDA je vždycky někde jinde.

Milý příteli, zúmyslně jsem se snažil vyvolat v Tobě atmosféru kritické nedůvěry a zděrového pochybování, abych Ti nyní dal přechít

úryvky ze dvou zajímavých fejetonů.

První jsou "Poznámky o statečnosti" od Ludvíka Vaculíka ze 6.12.1978.

"Přemýšlím někdy, jestli jsem už dostatečně vyspělý pro vězení. Mám z něho strach."

"Je zlé být zavřen za věc, která za dobu kratší nežli trest už nikoho nevzrušuje. Myslím, že se to stalo těm, co byli zavřeni za letáky před volbami v roce 1972. Proto mě velice zaujal i povzbudil vzkaz Jiřího Müllera z vězení, že lidé venku mají jednat účelně a tak, aby se nedali zavřít."

"Pokoušet jenom vězení není ještě žádné dílo, jakož vůbec není dobrá, když ve sporu dvou stran jedna vyprovokuje druhou ke kroku, který se nedá odvolat bez ztráty cti, prestiže či autority. Tím se poměry jediné o třídu zhorší. Člověk potlačující názory druhých je pouhý cenzor; cenzor, jenž byl odporem proti cenzuře doveden k zavírání lidí, je už diktátor; diktátor, který při potlačování protestní demonstrace dá střílet do lidí, je hotový vrah. S cenzorem jsme mohli vyjednávat a byla možnost, že se tím jeho úřad promění, později zruší a cenzor přijme klidné místo úředníka jinde, ale ve vrahovi získali jsme nepřítele, který nesmí na vyjednávání přistoupit, aby neskončil na popravišti."

Ale kde jsou slušné meze takové úvahy?

Nikdo neodpoví spolehlivě na otázku, zda Charta 77 zhoršila či zlepšila poměry a jak by to dnes vypadalo bez ní. Takové odpovědi se vzdejme a dodějme, že morální pohnutky bývají jenom zhruba stejnosměrné s politickými, a že nejsilnější impulzy dostává člověk ze své povahy, a ne z názoru. Charta 77 je dnes něco jiného než v roce 1977. Všichni jsme si něco ozkoušeli. Slýchám povzdechy, že prý už to není tak pěkné. Na to říkám, že kdo nesouhlasí s činností aktivní a stále zaujeté části, má se tiše a nedemonstrativně odpojit a nekazit práci zbylým. Každý

se může pokusit vyvinout způsoby, které mu vyhovují líp. Když si nějaký ohrožený kolektiv zpřesňuje vnitřní strukturu a zostřuje pravidla, nemůže počítat s velice širokým pochopením. Zatímco na jedné straně svobodného člověka požadavek jednoty straší, na druhé straně se většině střízlivějšího publika jeví stále hrdinštější skutky stále se zmenšující čety bojovníků stále více jenom jako jejich osobní věc. Což myslím všeobecně pro všechna vyznání."

"Hrdinské činy se nehodí do života. Jsou to zvláštní události, které se mají hlásit. Daří se jim v mimořádné situaci, která ale nesmí trvat dlouho. Davová psychoza hrdinství je výborná, když zároveň opodál několik střízlivých hlav s dobrou informací a spojením má představu, co potom. Od hrdinství odlišují pevnost normálního člověka. Normální člověk je dost setrvačný v dobrých zvycích a ctnostech, má svou pevnost a sám se brání jejímu navrtávání. Jako nerad vidí, když si někdo nebezpečně troufá, tak sice rád potvrdí, že poctivá práce v klidu je to nejlepší, i když není zrovna dobře placena, a že slušné jednání nechází slušnou odpověď. Dnes hlavní útěk není veden ani tak proti hrdinům, jako proti tomu, co jsme považovali za normu práce, jednání a vztahů. Řekl bych dokonce, že hrdinům se dostává jen odměřené dávky represí, již je režim sám sobě povinen, a nedělá to rád ! Jelikož nechce žádné hrdiny potvrzovat ! Válka má zůstat pseudonymní, bez významných tváří a dat. Proto jsou pravé nálože stále nových druhů rozmístovány do dšvu, kde nemají nikoho existenčně a tělesně zničit, nýbrž přivodit v něm změnu norem. Takové neutronové bomby : nepoškozené prázdné postavy chodí do práce a z práce.

Přeme se někdy, je-li to dnes horší než v padesátých letech, či lepší. Pro oba názory najdeme dost důvodů. Pravdivé zhodnocení závisí na tom,

co ze své nynější situace dovedeme udělat pro budoucnost. K padesátým letům patřila revoluční krutost i nezištné nadšení. Určité skupiny obyvatel byly postiženy velice bolestně. Dnes o nadšení není řeči a zvláštní krutost se, až na výstřelky, neděje. Přestalo také záležet na tom, ke které skupině kdo patří. Násilí se zhumanizovalo. Totální dozor nad obyvatelstvem se měkčeji rozprostřel po všech a po všem, není v něm nenávislných křečí. Je tohorší či lepší? Je to útok na sám pojem normálního života. Já to považuji za nebezpečnější než v padesátých letech, a existuje se nám v tom líp.

Ze takových okolností má cenu hrđinského skutku každý kousek poctivě udělané práce, každý projev neúplatnosti, každé gesto dobré vůle, vybočení z chladné rutiny nebo krok a pohled bez masky. Zvláště protivník má nás zastihnout připraveny - ne umřít ze jakousi vášnivou svatou věc, ale pochopit jeho dobrou stránku a uchopit ho za ni. Zatímco hrđinské činy lidí lekaří a dávají jim možnost pravdivě se vymluvit, že na to nejsou stavěni, setrvat statečně na dobré normě můžou ze přijatelné oběti všichni, a vědí to."

Fejeton je fejeton a žádná vědecká analýza. Ale bystré postřehy tak sršatého novináře jako je Vaculík mohou být někdy blíže pravdě než nevíám jaká věda. Ale abychom mu dobře rozuměli, musíme dobře rozlišovat, koho a kdy myslí považuje za "normálního" člověka :

jednou za normálního považuje sebe, angažovaného a vzdělaného novináře, který dělá, co dělat musí a přitom se kriminálu bojí zcela "normálně",

jednou "malého českého človíčka", který rozhodně odmítá hasit, co ho nepálí, a dává si sakramentsky dobrý pozor, aby ho nic nepálilo, a do třetice považuje za normálního člověka
xxxxxxxxxxxx

ka "z čítanky", ideálního průměrného občana, jakého by si Vaculík přál v národě mít.

Takových perspektiv a úhlů pohledu, zaměřujících své reflektory na pravdu a skutečnost hned z té, hned z oné strany, můžeme najít v tak "složitém organismu" jako je člověk-novinář-episovatel-Vaculík téměř bezpočet. Každý sám pro sebe může v tom pokračovat po libosti.

Mně nakonec zcela postačuje jeden střízlivý pohled z "nadhledu": pravda skutečnosti je jen jedna jediná - a Vaculíkův fejeton rozhodně pomáhá tuto pravdu hledat. A nejen pravdu hledat - ale přímo spoluvytvářet normu, ze které a ze které jediné lze cosi za pravdu považovat.

Poslední větu jeho fejetonu čtu proto střízlivě tak, že "setrvat na dobré normě můžou všichni, kdo nějakou normu vůbec mají a chtějí mít."

Druhým fejetonem jsou "Beďra některých" od Petra Pitharta z 31.12.1978.

"Je polovina měsíce srpna 1968 a my se přeme o demokracii. O čem jiném tehdy! Jirka před chvílí zpochybnil všechna má navržená pojetí vlády lidu: prý zcela nedostatečně vzala v potaz vůli těch, kteří chtějí jednat více a důsledněji než jiní.

Právě promluvil velmi sugestivně o "aktivní menšině" a o jejích právech. Žádná ústavní pravidla, žádné procedurální garance, beroucí v ochranu nedochvilné, nepřítomné, liknavé, prostě ne dosti uvědomělé občany, žádná zařízení chránící většinu, které se někdy říká "mlčenlivá", neměla by přece omezovat ty, kteří chtějí být stále "u toho". Kterí chtějí co nejvíce ovlivnit a pokud možno i nejvíce rozhodnout. Proč by tito lidé měli být nějakými rovnostářskými klausulemi omezováni ve prospěch těch,

kteří jsou zaujati méně, jsou třeba lhostejnější, skeptičtější, mají málo času nebo je to prostě nezajímá? Každý přece může být aktivní; za demokratických poměrů nikomu nic v tom nebrání - kromě toho jejich menšího zájmu. Nebo zájmu a starostí o něco jiného než o politiku. Ať rozhodující slovo mají ti, kteří o takové slovo opravdu stojí, kteří svůj vážný zájem osvědčí - tak nějak promluvil studentský vůdce těch let, Jiří Müller.

Tušil jsem, že v jeho neléhavém uvažování je nějaká chyba. Tenkrát jsem ještě neuměl přesněji formulovat své námítky: že nelze misku "aktivní menšiny" navrhách obecné vůle zatížit nevažitelným závažím onoho silného zájmu o věci veřejné, že nelze svolit, aby miska s většinou, lehkomyslně se věnující práci, přemýšlení, pití piva, ženským, sadáření, nechodící na schůze a ignorující volby, byla shledána jen proto lehkou. Neboť menší starost o politiku patří k životu, či vlastně je to slušný život sám a dobrá politika takový život zajišťuje.

Neuměl jsem tehdy Jirkovi pádně odpovědět, a i kdybych to uměl, bylo by mi to málo platné. Není žádná zcela spolehlivá obrana proti nelehkým aktivistům, kteří se rozhodnou vzít na své starosti na svá bedra. Taková obrana je pak tím obtížnější, čím neobvyklejší poměry vládnou, čím méně pravidel a norem, těch psaných, ale snad hlavně těch nepsaných, které nese tradice, platí za nesporné, obecně respektované, uctívané. A tedy navyklé."

A Petr Pithart pak pokračuje úvahou o aktivní menšině, jež pak převzala moc a zejména o aktivní menšině signatářů Charty 77, jež se pokusila, sama zcela bezmocná, tu první aktivní menšinu usměrňovat. A jejížž členem - chtělnecht - stal se i sám autor fejetonu.

"Odmítali jsme pevněji se zorganizovat, protože jsme nechtěli, aby se mezi námi vyvinuly aparátnické manýry se vším všudy : s odstupňovaným vědomím důležitosti jednotlivců, s odměřenou diskretností /co se komu poví a co ne, v jaký čas a v jakém zabalení/, s atmosférou podezřívavosti a nedůvěry, osočování jedněch druhými, s intrikařením, jako by už šlo o tu moc. Obávali jsme se, aby se naše vyšlení nestalo jen negativním otiskem myšlení a jednání Státní bezpečnosti. Co jsme tak nechtěli, přece se však děje. Místo politiky, kterou jsme strážlivě ponechali těm, kteří na to dnes mají, horlivě se alespoň politikaří.

Měli jsme být všichni také aktivnější, sbychom těm horlivým nedali takovou šanci ? Měli, ano, právě to jsme měli, slyším jejich, tu upřímně vyčítavé, tu pokrytecky uspokojivé hlasy.

Ale to právě není možné. Vždycky budou jedni agilnější než druhí. Někteří z nich budou i obětaví a stateční, avšak ani to jim nedává žádná práva, pokud jde o ty ostatní. S tím že se lidé takto mezi sebou liší a budou lišit, musí se prostě počítat. Ale počítat s tím je možné na dvojí způsob : jedni tuto právě tak banální jako politicky fatální okolnost pochopí jako příležitost, jako výzvu, jako povolání k "poslání". Ostatní pak mohou jen trnout nadějí, že to s tou horlivostí a starostlivostí nepřezhenu. Že nezatíží původně společné úsilí tak naléhavou a netrpělivou náročností, kterou neunes, pod kterou se - v našem případě - jako pouze občanská a pouze iniciativa zhroutí. Že jim půjde méně o důkaz vlastní pravdy vůči moci, než o společný zájem národa. Že zkrátí svá soukromá politická a ideologická cukání."

"Chtěli jsme zřejmě všichni příliš mnoho a málo jsme počítali s nenormálností poměrů, kte-

rou jsme přece i my poznamenáni : i mezi námi se vyvinulo, co trápí slušné občany ve větším měřítku státu. Bedra některých zřejmě vždycky chtějí být nad únosnou míru obtíženi starostmi těch ostatních. V nenormálnějších poměrech mají k tomu pak lepší příležitost.

Nenormální poměry bychom měli napravovat, o tom není sporu, ale kde a jak ? Měli bychom se o to pokoušet především ~~tam~~ tam, kde přitom nebudeme muset dávat šanci aktivním menšinám, kde budeme stačit s vlastní odpovědností, kde ji budeme moci učinit zcela konkrétní, osobní a nepřenosnou. Neodelegovatelnou. Nemohu s nechci nikomu radit, kde je to "tam". Myslím jen, že je to alespoň pro tuto chvíli blíže každodennosti než svátečním svobodám. Blíže problémům pracovišť než problémům parlamentu a vůbec vysoké moci. Je blíže našim povinnostem než právům.

Ta nejsou totiž vůbec nikdy samozřejmá. Na rozdíl od papírového světa ústav, deklarací a mezinárodních paktů, mělo by přece v našem existenciálním výměru světa platit, že existuje cosi základnějšího, cosi jako nese samozřejmý vnitřní nárok na ona práva a svobody, ostatně toliko logicky jednoznačné. Nárok, který vzniká pro jednotlivce i pro celou společnost jen z opravdu osvědčené odpovědnosti a tedy z celkové kvality lidských vztahů. Vztahy mocenské jsou jen částí našeho světa, a moc proto nemůže činit odpovědnou za veškeré neřádky kolem nás."

Na rozdíl od Vaculíka je Pithartův fejeton spíš onou vědeckou analýzou než fejetonem. Dovedeme-li rozpoznat Pithartovu vnitřní "normalnost", pak ~~vychází z toho~~ smysl a význam jeho úvahy může být zcela jednoznačný.

Pithart dobře ví, že zákon džungle platí i

